

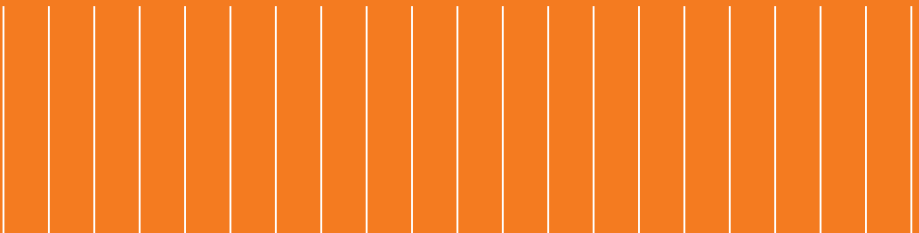
RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

ZASADA RÓWNEGO TRAKTOWANIA PRAWO I PRAKTYKA NR 16

Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami

analiza i zalecenia

Warszawa, 2015

ZASADA RÓWNEGO TRAKTOWANIA
PRAWO I PRAKTYKA NR 16

**DOSTĘPNOŚĆ
EDUKACJI
AKADEMICKIEJ**

DLA OSÓB
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

ANALIZA I ZALECENIA

BIULETYN RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH 2015, nr 5
Zasada równego traktowania – prawo i praktyka, nr 16
Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami

Raport przygotowany na podstawie badań „Dostępność edukacji akademickiej dla osób głuchych, niewidomych, z niepełnosprawnością ruchową, chorujących psychicznie” przeprowadzonych na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich przez konsorcjum Bluehill Solutions i QualityWatch.

Redaktor Naczelny:

Stanisław Trociuk

Kolegium redakcyjne w Zespole do spraw Równego Traktowania i Ochrony Praw Osób z Niepełnosprawnościami w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich:

Barbara Imiołczyk – dyrektor zespołu
Anna Błaszczak – zastępca dyrektora zespołu
Anna Chabiera
Anna Mikołajczyk
Paula Nowek

Współpraca przy opracowaniu metodologii badań:

dr Marta Sałkowska – Collegium Civitas

Recenzja metodologii badań:

dr Paweł Kubicki – Szkoła Główna Handlowa, Komisja Ekspertów ds. Osób z Niepełnosprawnością przy Rzeczniku Praw Obywatelskich

Szczególne podziękowania składamy **Fundacji Rektorów Polskich** oraz **Konferencji Rektorów Polskich** za pomoc i współpracę przy przeprowadzeniu badania.

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa
www.rpo.gov.pl
Infolinia Obywatelska 800 676 676

© Copyright by Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
Warszawa 2015

ISSN 0860-7958

Oddano do składu w sierpniu 2015 r.
Podpisano do druku w sierpniu 2015 r.

Nakład: 1000 egz.

Projekt okładki:

Grażyna Dziubińska

Opracowanie DTP, korekta, druk i oprawa:

ARW A. Grzegorzczak
www.grzeg.com.pl

SPIS TREŚCI

I. Wprowadzenie	5
II. Metodologia i cele badań.....	8
III. Postrzeganie niepełnosprawności oraz nastawienie wobec studentów z niepełnosprawnościami	12
IV. Ogólne problemy związane z funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnościami na uczelniach wyższych.....	20
V. Szczególne problemy studentów z różnymi rodzajami niepełnosprawności.....	35
VI. Działalność biur ds. osób niepełnosprawnych.....	46
VII. Dobre praktyki.....	50
VIII. Wnioski i zalecenia	54

I. Wprowadzenie

Prawo do nauki jest jednym z fundamentalnych praw człowieka, którego realizacja umożliwia rozwój osobisty oraz pozwala na osiągnięcie samodzielności i niezależności, a także pełny udział we wszystkich sferach życia. Polska Konstytucja w art. 70 przyznaje każdemu prawo do nauki oraz zobowiązuje władze publiczne do zapewnienia obywatelom powszechnego i równego dostępu do wykształcenia. Ratyfikując Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych¹ **Polska uznała prawo osób z niepełnosprawnościami do edukacji** oraz zobowiązała się zapewnić włączający system kształcenia umożliwiający integrację na wszystkich poziomach edukacji. **Polska zapewniła także, że osoby te będą miały dostęp do powszechnego szkolnictwa wyższego bez dyskryminacji i na zasadzie równości z innymi osobami.**

Tymczasem w systemie edukacji na poziomie podstawowym i średnim w Polsce wciąż dominuje tzw. kształcenie specjalne, czyli w szkołach dedykowanych dzieciom i młodzieży z niepełnosprawnościami. Taki model jest obecnie uznawany za typ kształcenia o charakterze segregacyjnym – oddzielającym od siebie osoby sprawne i te z niepełnosprawnościami². Jedynie na poziomie szkolnictwa wyższego – z oczywistych względów – w całości wdrożono model edukacji włączającej, w którym studenci z niepełnosprawnościami są kształceni przez tych samych wykładowców, na tych samych uczelniach i wspólnych zajęciach z ich pełnosprawnymi koleżankami i kolegami.

W celu wzmocnienia gwarancji edukacji bez dyskryminacji i na zasadzie równych szans w roku 2011 przeprowadzono nowelizację ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym³. **Stworzenie osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i badaniach naukowych uczyniono**

¹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169).

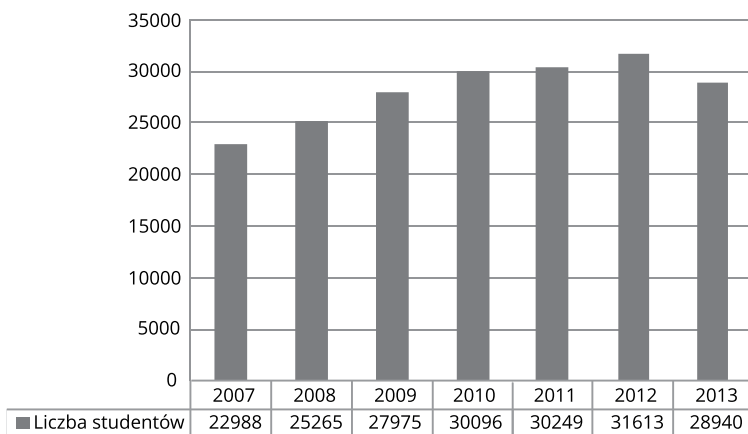
² Szeroko na temat dostępu osób z niepełnosprawnościami do edukacji w Polsce zob.: A. Błaszczak, B. Imiołczyk (red.), „Zasada równego traktowania – prawo i praktyka. Równe szanse w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnościami”, wyd. BRPO, Warszawa 2012; dostępne pod adresem: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/zasada-r%C3%B3wnego-traktowania-prawo-i-praktyka-nr-3-r%C3%B3wne-szanse-w-dost%C4%99pie-do-edukacji-os%C3%B3b-z>.

³ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 2012 r., poz. 572, ze zm.); dalej jako: ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym).

jednym z podstawowych zadań uczelni⁴. Ponadto regulaminy studiów muszą w sposób wyraźny określać sposób dostosowania organizacji i właściwej realizacji procesu dydaktycznego do szczególnych potrzeb studentów będących osobami niepełnosprawnymi, w tym dostosowania warunków odbywania studiów do rodzaju niepełnosprawności⁵. Na zwiększającą się liczbę studentów z niepełnosprawnościami wpływ miało także zniesienie powszechnych egzaminów wstępnych na studia i większe możliwości realizacji zajęć dydaktycznych z wykorzystaniem nowoczesnych technik. Dostępności uczelni wyższych sprzyjają też nowe inwestycje realizowane m.in. z funduszy europejskich.

Pomimo tych pozytywnych przemian **odsetek osób z niepełnosprawnościami osiągających wykształcenie wyższe jest wciąż znacznie niższy w stosunku do osób sprawnych i w roku 2013 wynosił 9,1 do 25,8**⁶. W tym samym roku **na polskich uczelniach wyższych studiowało 28 940 studentów z niepełnosprawnościami**, z czego większość stanowili studenci studiów stacjonarnych.

Studenci z niepełnosprawnościami w latach 2007–2013

Dane za: GUS *Szkoły wyższe i ich finanse*

⁴ Art. 13 ust. 1 pkt 9 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym.

⁵ § 2 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 września 2014 r. w sprawie warunków, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminów studiów w uczelniach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1302).

⁶ Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności, Główny Urząd Statystyczny.

Przeważająca liczba studentów z niepełnosprawnościami to osoby z dysfunkcją narządu ruchu – chodzący (w roku 2013 – 8 475 osoby) i niechodzący (624 osoby). Ponadto istotną liczbę studentów stanowią osoby niewidome i słabowidzące (2 638 osób) oraz głuche i słabosłyszące (1994 osób). Co ważne, studenci z niepełnosprawnościami studiuje we wszystkich typach szkół – najwięcej na uniwersytetach (w roku 2013 – 9 573 osoby) oraz w wyższych szkołach technicznych (4909), ale także na akademiach wychowania fizycznego (215), wyższych szkołach artystycznych (241), teologicznych (145) i morskich (107)⁷. Znaczenie mają w szczególności te ostatnie dane, bowiem z doświadczeń Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że największe bariery napotyka właśnie studenci szkół specjalistycznych o wąskich profilach zawodowych. Powyższe liczby wskazują tymczasem, że przypadki studiowania osób z niepełnosprawnościami na takich uczelniach bynajmniej nie są odosobnione.

Rzecznik Praw Obywatelskich jako niezależny organ do spraw równego traktowania jest ustawowo zobowiązany do prowadzenia badań dotyczących dyskryminacji, a także opracowywania i wydawania sprawozdań i zaleceń odnośnie do problemów związanych z dyskryminacją⁸. Rzecznik pełni w Polsce także rolę niezależnego mechanizmu do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych⁹. **Celem niniejszego raportu jest więc ocena dostępności edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami pod kątem realizacji zasady równego traktowania i niedyskryminacji oraz standardów ustanowionych w drodze przywołanej powyżej Konwencji.** Intencją przygotowania raportu na temat dostępności edukacji akademickiej było również zebranie i podsumowanie dotychczasowych rekomendacji Rzecznika w tym obszarze. Raport oraz sformułowane w nim zalecenia **skierowane są jednak w pierwszej kolejności do przedstawicieli tych uczelni wyższych, które nie posiadają doświadczenia w pracy z osobami z niepełnosprawnościami** i znajdują się na etapie budowania bądź rozwijania systemu wsparcia dla tej grupy studentów.

⁷ Dane za raportem Głównego Urzędu Statystycznego: *Szkoły wyższe i ich finanse*, dostępnym pod adresem: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyższe-i-ich-finanse-w-2013-r-,2,10.html>.

⁸ Art. 17 b pkt 2 i 3 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2014 r., poz. 1648).

⁹ Stosownie do treści art. 33 ust. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

II. Metodologia i cele badań

Niniejszy raport przedstawia wyniki badania zrealizowanego na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich przez konsorcjum firm Bluehill Solutions i Quality Watch, wyłonione w drodze przetargu publicznego. Głównym celem badania było zidentyfikowanie barier, na które napotykają studenci z niepełnosprawnościami, a także pracownicy uczelni odpowiedzialni za stwarzanie im warunków do edukacji bez dyskryminacji i na zasadzie równych szans. W swoich zamierzeniach badanie miało pogłębić i usystematyzować wiedzę na temat sytuacji studentów z niepełnosprawnościami. Jego celem nie było natomiast zbadanie skali występujących problemów. Przedstawionych wyników nie należy więc generalizować.

Swoim zasięgiem badanie objęło uczelnie rozmieszczone w całym kraju – takie, na których działają biura ds. osób niepełnosprawnych oraz takie, na których jednostki te nie zostały utworzone. Badanie zakładało także uwzględnienie perspektywy studentów z niepełnosprawnościami, studentów sprawnych, pracowników uczelni odpowiedzialnych za współpracę z osobami niepełnosprawnymi oraz wykładowców. Ponadto przeprowadzono szerokie konsultacje wyników badania w środowisku akademickim, a ostateczna wersja raportu uwzględniła przedstawione w toku dyskusji uwagi i rekomendacje.

Zapoznając się z niniejszym raportem należy zwrócić uwagę, że przedstawione wyniki nie prezentują obrazu reprezentacyjnego dla całego środowiska akademickiego w Polsce:

- w badaniu wzięło udział kilkanaście wybranych uczelni, z czego część, z uwagi na przyjęte rozwiązania organizacyjne (sposób funkcjonowania biur ds. osób niepełnosprawnych), można uznać za bardziej zaawansowane w procesie tworzenia przyjaznych warunków edukacji dla osób z niepełnosprawnościami;
- w badaniach ilościowych nastąpiła samoselekcja respondentów – częściej są w nich reprezentowane osoby zaangażowane w sprawy studentów z niepełnosprawnościami – w szczególności odnosi się to do środowiska studenckiego, w którym kryterium doboru do badania ilościowego był kontakt z jakimkolwiek studentem niepełnosprawnym;
- wiele istotnych składowych projektu ma charakter badań jakościowych, które ze swojej istoty nie są reprezentatywne i służą do lepszego zrozumienia różnych mechanizmów, postaw, motywacji, itp.

Należy przyjąć, że rzeczywisty obraz mający walory reprezentatywności w tej sytuacji wypadłby gorzej, niż wynika z niniejszego raportu – zidentyfikowane problemy mają szerszy i poważniejszy charakter, a nasilenie różnego typu barier jest najprawdopodobniej większe. Dobór respondentów, których w większości można uznać za ekspertów w badanym obszarze, pozwala jednak uznać, że zdecydowana większość istniejących problemów i barier związanych z dostępnością edukacji akademickiej dla osób z różnego typu niepełnosprawnościami została zidentyfikowana i opisana. Walory tak zaprojektowanego badania obejmują zatem:

- określenie najważniejszych problemów związanych z dostępem do edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami;
- identyfikację dobrych praktyk pozwalających na zwiększanie dostępności edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami.

Raport ten, mimo że nie opisuje skali występowania poszczególnych zjawisk, stanowi wiarygodne źródło wiedzy o istniejących problemach, barierach związanych z dostępnością edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami i jest dobrą podstawą do rozpoczęcia debaty publicznej nad kierunkami zmiany obecnej sytuacji i polepszenia dostępu do tej edukacji.

1. Cele badań

Szczegółowe cele przeprowadzonego badania obejmowały:

- ukazanie funkcjonowania studentów z niepełnosprawnościami z uwzględnieniem wyróżnionych czterech typów niepełnosprawności – dysfunkcji wzroku, dysfunkcji słuchu, niepełnosprawności ruchowej oraz choroby psychicznej;
- ukazanie funkcjonowania studentów z niepełnosprawnościami na uczelniach z ich perspektywy, z perspektywy studentów sprawnych, a także z perspektywy wykładowców, z uwzględnieniem typu prowadzonych zajęć (np. wykład, konwersatorium, seminarium, ćwiczenia, warsztat) oraz doświadczenia w kontaktach z osobami z niepełnosprawnościami;
- ukazanie funkcjonowania studentów z niepełnosprawnościami na uczelniach oraz rozwiązań oferowanych przez dane uczelnie – z perspektywy pracowników uczelni odpowiedzialnych za współpracę ze studentami z niepełnosprawnościami;
- porównanie powyższych perspektyw;
- wskazanie dobrych praktyk dostosowania uczelni do potrzeb i możliwości studentów z niepełnosprawnościami oraz barier i wyzwania w tym obszarze;
- zainicjowanie debaty dotyczącej dostępności edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami.

2. Metodologia badania

Badanie „Dostępność edukacji akademickiej dla osób głuchych, niewidomych, z niepełnosprawnością ruchową, chorujących psychicznie” zostało zrealizowane w okresie od września do października 2014 r. W ramach projektu, przy współpracy szesnastu uczelni wyższych z całej Polski, przeprowadzono badania ilościowe i jakościowe.

Kryteria doboru uczelni do projektu uwzględniały: typ uczelni (publiczna/niepubliczna), funkcjonowanie w nich bądź nie biura ds. osób niepełnosprawnych, a także lokalizację (małe/duże miasto). Ostatecznie udział w badaniu wzięły:

- Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie;
- Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie;
- Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego;
- Dolnośląska Szkoła Wyższa;
- Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego;
- Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile;
- Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy;
- Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej;
- Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu;
- Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.
- Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu;
- Uniwersytet Medyczny w Łodzi;
- Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach;
- Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
- Uniwersytet Warszawski;
- Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Należy jednak podkreślić, że uwagi sformułowane w niniejszym raporcie mają charakter szeroki i nie odnoszą się wyłącznie do funkcjonowania wymienionych powyżej uczelni. Rzecznik Praw Obywatelskich współpracował dotychczas z licznymi ośrodkami akademickimi, co pozwala na poszerzenie wniosków także o doświadczenia wynikające z bieżącej realizacji zadań niezależnego organu ds. równego traktowania.

W ramach badań przeprowadzono:

- 38 wywiadów indywidualnych (badanie jakościowe) ze studentami z niepełnosprawnościami (z uwzględnieniem osób niepełnosprawnych ruchowo, chorujących psychicznie, niewidomych/słabowidzących, niesłyszących/słabosłyszących);

- 176 ankiet ze studentami sprawnymi, którzy mieli kontakt ze studentami z niepełnosprawnościami (CAWI, badanie ilościowe);
- 191 ankiet z wykładowcami (z uwzględnieniem typu prowadzonych zajęć oraz doświadczenia respondenta w kontakcie ze studentami z niepełnosprawnością – CAWI, badanie ilościowe);
- 16 telefonicznych, częściowo ustrukturyzowanych, wywiadów z pracownikami uczelni odpowiedzialnymi za współpracę ze studentami z niepełnosprawnościami (badanie jakościowe);
- dwie zogniskowane dyskusje grupowe, każdorazowo w gronie przedstawicieli wszystkich powyższych grup (badanie jakościowe, dyskusje odbyły się w Warszawie oraz w Krakowie);
- 3 dyskusje na temat wyników badania w gronie ekspertów – przedstawicieli uczelni wyższych zajmujących się problematyką studentów z niepełnosprawnościami (spotkania takie odbyły się w Warszawie, Poznaniu oraz Krakowie).

III. Postrzeganie niepełnosprawności oraz nastawienie wobec studentów z niepełnosprawnościami

Jednym z podstawowych zadań nałożonych na państwa-strony przez Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych jest podnoszenie świadomości społeczeństwa w sprawach dotyczących osób z niepełnosprawnościami, a także działania na rzecz zwalczania stereotypów, uprzedzeń i szkodliwych praktyk wobec tych osób¹⁰. Z dotychczasowych doświadczeń Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że negatywne lub zachowawcze podejście do osób z niepełnosprawnościami jest jedną z największych barier na drodze do zapewnienia im pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka, w tym prawa do edukacji. Z tych powodów integralną częścią przeprowadzonego badania było zweryfikowanie postaw i nastawienia wobec studentów z niepełnosprawnościami zarówno wśród studentów sprawnych, jak i wśród wykładowców.

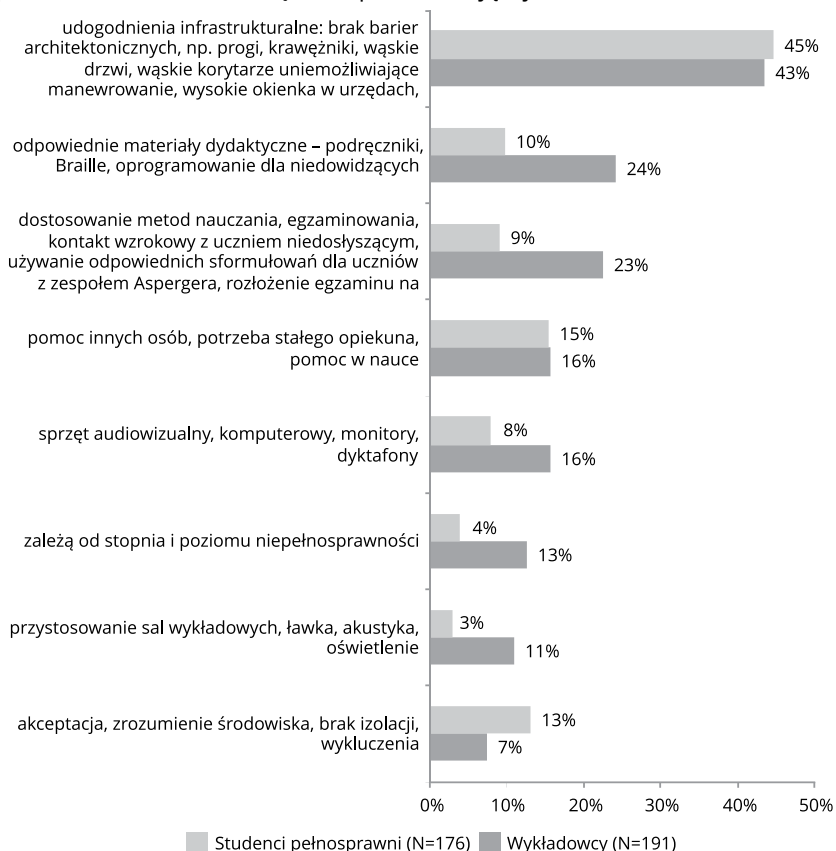
Zarówno jedna, jak i druga grupa badanych **postrzega niepełnosprawność przede wszystkim jako dysfunkcję lub barierę** o charakterze fizycznym, psychicznym lub też jako stan ograniczający funkcjonowanie w porównaniu do „normy”, którą jest osoba sprawna. Dominujący sposób myślenia o osobach niepełnosprawnych odnosi się zatem do czegoś „dysfunkcjonalnego” i „nienormalnego” w swojej istocie. Jest to niewątpliwie myślenie nacechowane negatywnie, które może skutkować upowszechnianiem szkodliwych stereotypów, a w konsekwencji ograniczeniem w dostępie do edukacji akademickiej.

Jednocześnie Rzecznik Praw Obywatelskich sprawdził wyobrażenia studentów i wykładowców na temat specjalnych potrzeb studentów z niepełnosprawnościami. Zgodnie z deklaracjami potrzeby te nie są w ogóle znane 17% studentów pełnosprawnych i 7% wykładowców. Pozostali badani wskazują przede wszystkim na różnego typu udogodnienia dla osób poruszających się na wózkach i niepełnosprawnych ruchowo. Można zatem uznać, że **osoba z niepełnosprawnością w najmocniej osadzonym stereotypie wśród wykładowców oraz studentów pełnosprawnych to osoba poruszająca się na wózku**. Studenci pełnosprawni poza tymi udogodnieniami bardzo rzadko wymieniają jakiegokolwiek inne oprócz wsparcia otoczenia lub opiekuna. Wykładowcy wskazują natomiast na różne spo-

¹⁰ Art. 8 ust. 1 lit. a i b Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

soby dostosowania procesu dydaktycznego do potrzeb studentów z niepełnosprawnościami tj. adaptacja materiałów dydaktycznych, metod egzaminowania, czy też zapewnienie odpowiedniego sprzętu itp.

Specjalne potrzeby studentów z niepełnosprawnościami w opinii studentów sprawnych i wykładowców (spontaniczne odpowiedzi badanych, pokazano wskazania o częstości przekraczającej 10%)

Warto zwrócić uwagę, że tylko nieliczni studenci i wykładowcy dostrzegają potrzebę akceptacji i zrozumienia ze strony środowiska. Ma to istotne znaczenie, bowiem społeczna izolacja osób z niepełnosprawnościami jest jednym z istotnych źródeł ich dyskryminacji.

Postrzeganie niepełnosprawności oraz nastawienie wobec osób z niepełnosprawnościami znajduje swoje odbicie także w ocenie rodzaju wsparcia, jakiego powinno się udzielać tej grupie studentów.

Powszechnie jest **przekonanie o konieczności dostosowania infrastruktury uczelni do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz wymóg, aby wykładowcy uwzględniali te potrzeby w trakcie prowadzonych przez siebie zajęć**. Relatywnie największy opór wzbudza z kolei idea przydzielania studentom z niepełnosprawnościami stałego asystenta będącego jednocześnie pracownikiem uczelni, dostosowywania form i terminów egzaminów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz zapewnienie im pomocy finansowej.

Osobnego potraktowania wymaga, wyrażone przez dwie trzecie studentów sprawnych, **przekonanie, że studenci z niepełnosprawnością powinni być traktowani pod względem wymagań egzaminacyjnych oraz oczekiwanego poziomu wiedzy na równi ze studentami sprawnymi**. Jednocześnie, w opinii badanych (zarówno studentów sprawnych, jak i pracowników uczelni), zdarzają się próby „wykorzystywania” niepełnosprawności dla uzyskania wyższej oceny lub zaliczenia zajęć.

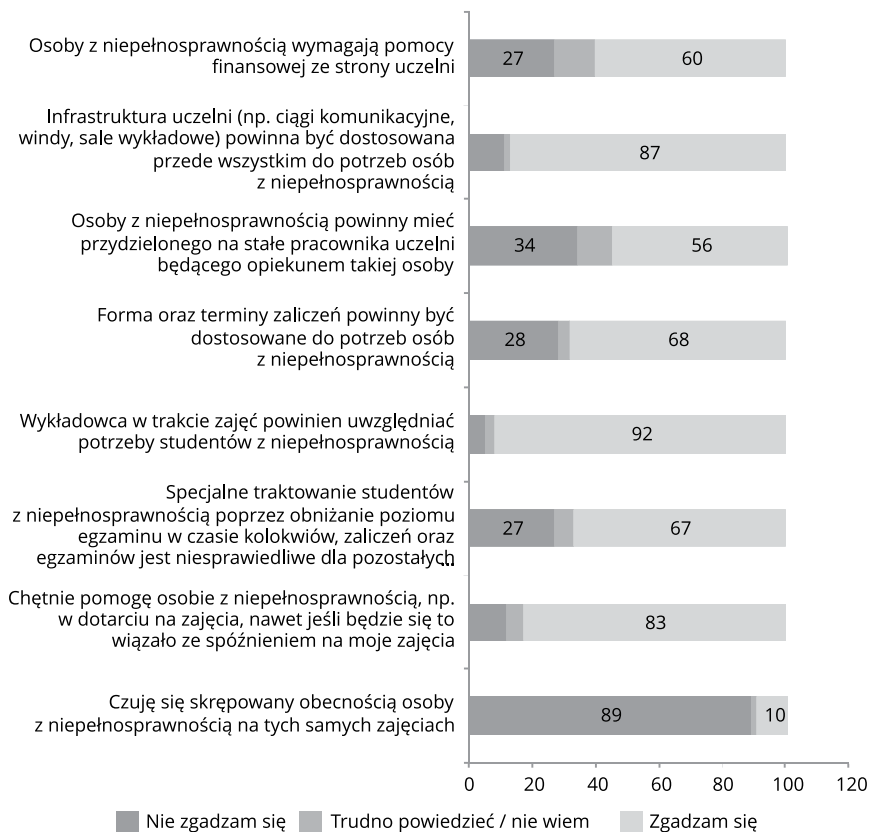
Schodzi nam trochę czasu żeby uświadomić studenta, że na przykład stosowana często taktyka w szkole, że zamiast dostosować materiały uczniowi, to w pewnej części z materiału się zwalnia, nie sprawdza się na uczelni wyższej. I uświadamianie studenta, że ok., na krótką metę to on sobie załatwi to, bo prowadzący, to też jest kolejny temat, czasami uczelnie działając w dobrej wierze mogą obniżać kryteria po to, żeby nie męczyć już tej biednej osoby niepełnosprawnej. I fajnie, tylko co potem? Minie pierwszy, rok, drugi, trzeci, piąty, a potem zderzenie z twardym rynkiem pracy. [IDI, BON]

Wielu studentów gubi się na uczelni, mam wrażenie, że szkoły średnie ich nie przygotowują, raczej się nad nimi rozczulają i brak jest potem tej samodzielności. [IDI, BON]

Studenci pełnosprawni deklarują także gotowość pomocy osobom z niepełnosprawnościami oraz brak skrzępowania ich obecnością. Wyniki te należy

traktować ostrożnie z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, odpowiedzi te mogą być obciążone tzw. zmienną aprobaty społecznej (studenci wiedzą, że należy w ten sposób odpowiedzieć, jest to odpowiedź oczekiwana i poprawna). Po drugie, studenci uczestniczący w badaniu deklarowali, że mają kontakt ze studentami z niepełnosprawnościami, co najczęściej obniża poziom ewentualnych obaw i uprzedzeń.

Poglądy studentów pełnosprawnych na temat różnych form wsparcia dla studentów z niepełnosprawnościami (N=176)

W odczuciu badanych studentów z niepełnosprawnościami ich relacje z rówieśnikami napotykają na różne bariery związane z brakiem zrozumienia lub obojętnością na ich potrzeby.

Ogromny problem, jeśli chodzi o zrozumienie niepełnosprawności i człowieka z niepełnosprawnością, zwłaszcza, która ogranicza się tylko do jego fizyczności, do bariery językowej nawet (...) brak zrozumienia ze strony studentów, ze strony otoczenia, ludzi, którzy teoretycznie już mogliby reprezentować jakąś dojrzałość. Niemniej jednak przez to, że pochodzą z różnych środowisk to jest ten problem, że nie rozumieją problemu niepełnosprawności, a także boją się po prostu osób niepełnosprawnych do tego stopnia, że nawet jestem w stanie stwierdzić, że niczym dzieci w podstawówce boją się, że niepełnosprawnością mogą się zarazić [FGI, Wwa]

Nie chcą ze mną rozmawiać mimo, że ja jestem grzeczny, dyskretny itd. Dla nich to nie wystarczy. Oni zawsze się śmieją, ja nie rozumiem, co oni mówią, więc zawsze siedzę sam i się skupiam na swojej pracy, a oni sobie gadają. Dla mnie to normalka. [IDI, student słabosłyszący]

Wykładowcy, podobnie jak studenci, relatywnie najwięcej obiekcji deklarują odnośnie do propozycji przydzielania stałego asystenta studentom z niepełnosprawnościami, dostosowania formy i terminów zaliczeń do potrzeb tych studentów oraz zapewnienia im pomocy finansowej.

Najbardziej kontrowersyjne dla wykładowców są jednak sprawy związane bezpośrednio z ich pracą, czyli przygotowaniem i prowadzeniem zajęć dydaktycznych. **Ponad jedna trzecia wykładowców nie uważa, aby zasadne było przygotowywanie wszystkich materiałów dydaktycznych w formie dostosowanej do potrzeb studentów z niepełnosprawnościami**, a zdecydowany opór ponad dwóch trzecich badanych budzi opinia, że w trakcie zajęć powinni na pierwszym planie stawiać potrzeby właśnie tych studentów. Ta druga opinia jest uzasadniona sprzeciwem wobec faworyzowania jednej grupy studentów wobec innych.

Uczelnia jest instytucją nadrzędną. Student powinien raczej się zaadoptować. [CAWI, wykładowcy – odpowiedź na pytanie o dostosowanie materiałów dydaktycznych do potrzeb osób z niepełnosprawnością]

Uczelnia ma być jednostką uczącą, a nie niańką. Ma się skupić na kształceniu, aby opuszczały jej mury osoby najlepsze bez względu na to, czy są niepełnosprawne, czy nie. [CAWI, wykładowcy – odpowiedź na pytanie o dostosowanie materiałów dydaktycznych do potrzeb osób z niepełnosprawnością]

Jednocześnie wykładowcy – zgodnie z ich deklaracjami, w większym stopniu niż studenci pełnosprawni są przekonani o tym, że **ulgowe traktowanie studentów z niepełnosprawnościami lub obniżanie wobec nich wymagań zaliczeniowych byłoby niesprawiedliwe**. Taką samą optykę prezentują sami studenci z niepełnosprawnościami, którzy w trakcie badania deklarowali przeważnie, że nie oczekują obniżenia wymagań, a wręcz protestują przeciwko próbom ulgowego traktowania ich przez niektórych wykładowców.

Mieliśmy takiego wykładowcę, zresztą nie pierwszy raz była taka sytuacja, który strasznie bał się, myślę, że to z tego wynikało, studentki niepełnosprawnej, to była bardzo złożona niesprawność. Chciał jej koniecznie postawić jakąś dobrą ocenę, byle ona tylko nie przychodziła na te zajęcia i w ogóle nic nie robiła, bo ona jest taka biedna i on sobie daje prawo do litości. I straszne się z nim długie dyskusje toczyły, że nie na tym polegają studia, żeby sobie dawać prawo do litości i że to nie jest jego prywatne podwórko, tylko to są zajęcia dydaktyczne i jakiś kurs, gdzie studenci muszą coś umieć. Co więcej studentka sama z tym przyszła, sama się przeciwko temu zbuntowała i sama zaliczyła egzaminy. [FGI, Wwa]

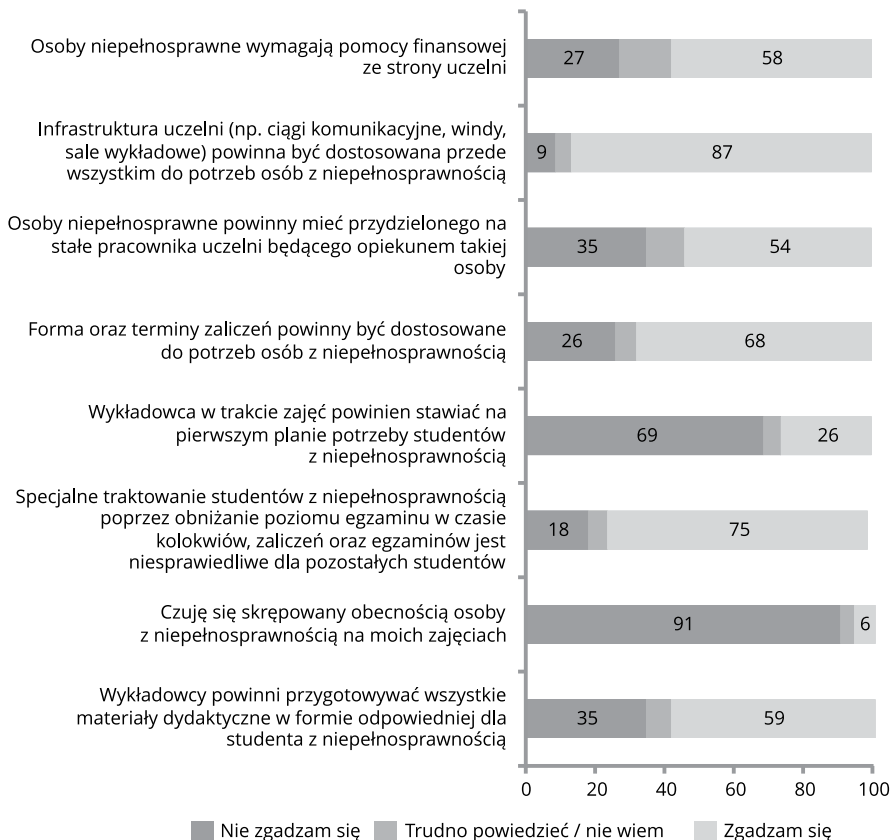
Wykładowca mi powiedział: nie wiem, jak z panem przeprowadzić ten wykład, a bardziej tu chodziło o ćwiczenia, mówi: może byśmy się umówili tak, że dam panu tróję, a pan sobie będzie przychodził. Ja mówię: ale ja bym chciał na wyższą ocenę i czy można pokazać, że też to potrafię. A on: no to spróbujmy. I później sam był zaskoczony, że w sumie są narzędzia, które w tym pomagają. [FGI, Kraków]

Podobnie jak studenci sprawni **wykładowcy deklarują również brak skrupowania obecnością osoby z niepełnosprawnością na zajęciach**, co wydaje się odpowiedzią obciążoną zmienną aprobaty społecznej. Dane zebrane w trakcie badania wskazują bowiem, że **wielu wykładowców nie wie, w jaki sposób traktować studentów z niepełnosprawnościami** i stanowi to dla nich wyzwanie.

Postawy prowadzących. „Nie gap się na mnie, czemu ten student się na mnie gapi?”; „Bo on nie słyszy dobrze i musi patrzeć na usta (...); „To on się nie nadaje na studia”. Mówił to pracownik, który nie jest już pracownikiem na szczęście. [FGI, Wwa]

Jest pewna bariera mentalna wykładowców, osób, które pracują na uczelni, ale nie mają pewnej świadomości pracy z osobami niepełnosprawnymi, nie wiedzą jak się zachować, co zrobić, nie wiedzą, jak traktować taką osobę. Niekiedy taka bariera też się pojawia. [IDI, BON]

Poglądy wykładowców na temat różnych form wsparcia dla studentów z niepełnosprawnościami (N=191)

W relacji badanych barierą jest także mentalność niektórych pracowników uczelni, a także samych studentów sprawnych. Jej przejawy to:

- postawa niektórych wykładowców, zwłaszcza starszych i o wyższym statusie naukowym, przejawiająca się w poczuciu wyższości, kultywowaniu nierównej relacji oraz przekonaniu, że to wykładowca jest ostateczną instancją decydującą, co jest dozwolone, a co nie;
- postawa niektórych wykładowców uznających, że to student ma obowiązek dostosować się do wymagań stawianych przez uczelnię, a nie uczelnia do potrzeb studenta. Wiąże się z tym przekonanie, że istnieją kierunki, a nawet całe uczelnie (np. AWF-y), które nie powinny być dostępne dla osób z niepełnosprawnościami;
- lęk lub/i niewiedza dotycząca niepełnosprawności, zasad zachowania wobec osób z niepełnosprawnościami oraz ich potrzeb;
- przejawy poczucia tzw. odwróconej dyskryminacji, czyli przekonanie, że studenci z niepełnosprawnościami są nadmiernie uprzywilejowani poprzez specjalne traktowanie albo poprzez dodatkowe źródła finansowania i stypendia.

Te ogólne opinie nadają pewien kontekst całości badania. Wydaje się, że problemy studentów z niepełnosprawnościami nie są tematyką bliską i znaną społeczności akademickiej, a **wiedza o realnych problemach i potrzebach tej grupy studentów zastępowana jest przez stereotypowe postrzeganie samego zjawiska niepełnosprawności**, które kojarzy się przede wszystkim z niepełnosprawnością ruchową i to tą najbardziej widoczną tj. wózkami inwalidzkimi.

IV. Ogólne problemy związane z funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnościami na uczelniach wyższych

Podczas realizacji badania uwzględniono w szczególności specyficzne potrzeby studentów słabowidzących/niewidomych, słabosłyszących/głuchych, studentów z niepełnosprawnością ruchową oraz chorujących psychicznie. Jednak istotna część zagadnień dotyczy wszystkich wymienionych grup lub kilku z nich jednocześnie. Opisane poniżej problemy odnoszą się zarówno do specyfiki związanej z funkcjonowaniem uczelni wyższych, jak i do ogólnych barier, na które napotykają osoby z niepełnosprawnościami w życiu społecznym, które jednak mogą mieć istotny wpływ na realizację prawa do nauki.

1. Niedostępność niektórych uczelni lub kierunków dla osób z niepełnosprawnościami

Najpoważniejszym problemem zidentyfikowanym w toku realizacji zadań przez Rzecznika Praw Obywatelskich jest **wykluczenie osób z niepełnosprawnościami z grona potencjalnych studentów niektórych uczelni wyższych**. Zjawisko to, o różnym stopniu nasilenia, występuje najczęściej na uczelniach lub kierunkach specjalistycznych o wąskim profilu kształcenia (akademie wychowania fizycznego, uczelnie artystyczne, morskie, medyczne, kierunki tj. fizjoterapia), na których istnieje ugruntowane przekonanie kadry akademickiej, że nie są to szkoły przeznaczone dla studentów z niepełnosprawnościami.

Kierunek na którym pracuję – lekarski – nie bardzo pozwala na przyjęcie studentów niepełnosprawnych fizycznie i/lub psychicznie [CAWI, wykładowcy]

Na kierunkach Pielęgniarstwo i Położnictwo nie ma osób niepełnosprawnych. Pielęgniarka lub położna nie może być niepełnosprawna ponieważ sama musi nieść pomoc niepełnosprawnym. Osoby niepełnosprawne nie są przyjmowane na ten kierunek [CAWI, wykładowcy]

Opisana powyżej praktyka przyjmuje niekiedy formę zinstytucjonalizowaną w postaci konkretnych przepisów regulaminu studiów (wykluczających z grona kandydatów na studia osoby z niepełnosprawnościami albo ograniczających to grono do osób z określonym stopniem niepełnosprawności) lub komisji, których zadaniem jest weryfikowanie sprawności poszczególnych kandydatów albo studentów.

Powstała specjalna komisja, która tak naprawdę ograniczyła dostęp studentów niepełnosprawnych, no i w zasadzie formalnie u nas bardzo mało jest tych studentów niepełnosprawnych, dlatego, że oni to ukrywają, oni nie mówią, że są niepełnosprawni i jakoś sobie radzą. (...) problem jest taki, że potem pokazuje mi się akt prawny, gdzie mówi się o tym, że fizjoterapeuta musi mieć dostęp do tych wskaźników na różnych aparatach w zakresie na przykład kinezyterapii, czyli jakieś bioprądy i teraz, jak ktoś nie zauważy i poparzy pacjenta, to kto będzie za to odpowiadał? (...) są problemy na tej uczelni, które są nie do pokonania. Dla studenta niewidomego całkowicie naprawdę nasza uczelnia jest moim zdaniem złą ofertą. Uważam jednak, że ten margines tolerancji jest zbyt mały u nas, że wiele niepełnosprawnych ludzi mogłoby tę uczelnię naszą skończyć, ale my im tego nie umożliwiamy, żeby sobie problemów nie robić. [IDI, pracownik uczelni]

Konsekwencją opisanych powyżej problemów jest **ukrywanie przez niektórych studentów swojej niepełnosprawności**, o ile nie jest ona w sposób oczywisty widoczna. W efekcie osoby z niektórymi typami niepełnosprawności ruchowej, ale także słabowidzące lub słabosłyszące, starają się nie ujawniać swojego stanu zdrowia, a udzielane im wsparcie przybiera niekiedy formy nieoficjalne.

Ta ilość studentów nie jest duża. Tych z wyraźnymi niepełnosprawnościami. Jeżeli jest to niepełnosprawność ruchowa, na wózku, my nie mamy żadnego studenta. Te niepełnosprawności są ukryte. Wiem, że ktoś kuleje, ale na terenie uczelni kulą się nie posługuje. Ma krótszą nogę, ma orzeczenie o niepełnosprawności i on jakoś tam sobie radzi. Osoby niedowidzące też starają się tak funkcjonować, żeby specjalnie tej niepełnosprawności nie ujawniać. (...) materiały to oni sami są w stanie sobie przygotować, jeżeli dostają ode mnie te pieniądze roczne na zakup programu powiększającego pismo. [IDI, pracownik uczelni]

Nie ulega wątpliwości, że niektóre typy niepełnosprawności mogą utrudniać wykonywanie konkretnych czynności lub realizację poszczególnych zajęć. Należy

jednak pamiętać, że ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, w tym prawa do nauki, mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne dla ochrony innych wartości takich jak bezpieczeństwo publiczne, zdrowie lub wolności i prawa innych osób. Tym samym brak jest podstaw do arbitralnego wykluczania z grona studentów osób z niepełnosprawnościami wyłącznie na podstawie wewnętrznych regulacji uczelni. Taka postawa jest wynikiem stereotypowego postrzegania osób z niepełnosprawnościami oraz braku kompleksowej wiedzy na temat ich umiejętności i możliwości. W chwili obecnej, przy wykorzystaniu odpowiednich urządzeń i technologii wspomagających, osoby z niepełnosprawnościami wykonują wiele zawodów wcześniej niedostępnych. **Ewentualne ograniczenia w zakresie dostępu do edukacji akademickiej muszą więc każdorazowo opierać się na obiektywnych i racjonalnych przesłankach oraz odnosić się do indywidualnych osób**, nie zaś do grupy osób z niepełnosprawnością jako ogółu.

2. Niedostępność niektórych zajęć lub programów dla osób z niepełnosprawnościami

Oprócz problemów w zakresie dostępności niektórych uczelni lub kierunków studiów, osoby z niepełnosprawnościami napotykają także na ograniczenia w zakresie możliwości uczestniczenia w wybranych zajęciach lub programach oferowanych studentom. **Powtarzającym się problemem jest udział w zajęciach wychowania fizycznego.** Większość studentów z niepełnosprawnościami nie może uczestniczyć w typowych zajęciach w ramach tego przedmiotu. Kwestia ta jest w różny sposób rozwiązywana przez szkoły wyższe. Od zwalniania z obowiązku uczestnictwa w zajęciach sportowych, przez proponowanie alternatywnych form zaliczenia aż po organizowanie zajęć sportowych dostosowanych do danego rodzaju niepełnosprawności (np. zajęcia na basenie, koszykówka, szermierka na wózkach, itp.). Propozycje zastępcze przybierają niekiedy formy daleko odbiegające od celów, którym powinny służyć zajęcia wychowania fizycznego. Inne uczelnie dokładają starań, żeby zapewnić osobom z niepełnosprawnościami możliwość aktywizacji w formie dostępnych zajęć sportowych.

U nas dla osób niepełnosprawnych WF jest w formie e-learningu (...) jest kurs, tam jakieś zdrowe odżywianie i wiedza o sportach ekstremalnych. [FGI, Wwa]

Większość uczelni była nam przeciwna jeszcze kilka lat temu, bo powiedzieli, że od tego są rehabilitacyjne ośrodki i sanatoria. A ja powiem tak, że jeśli student

na pięć lat przyjdzie tu do nas i nic nie zrobi w sprawie swojego zdrowia, to on skończy uczelnię, ale do pracy nie dojdzie. (...) Doprowadziłem do tego, że nie ma u nas zwolnień, gdzie na innych uczelniach studenci z niepełnosprawnością są zwolnieni obligatoryjnie z wf. (...) Przychodziły całe rodziny, żeby studenta zwolnić z wf. Ja mówię: jak nie, no to musicie jechać na uczelnię, gdzie nie ma tego wymogu i problem został rozwiązany. U nas jest taki wymóg i koniec. Tak samo w programie studiów jak każdy inny przedmiot. A to, że odbywa się to w innej formie i są to prawie zajęcia indywidualne... Mogą korzystać zamiennie z basenu, z sali rehabilitacyjnej, z siłowni, z szermierki na wózkach, z jogi. Mają paletę do wyboru. [IDI, BON]

Należy mieć na uwadze, że z wyjątkiem przypadków szczególnych, osoby z niepełnosprawnościami mogą i powinny uczestniczyć w dostosowanych zajęciach sportowych. **O ile program studiów przewiduje taką formę zajęć, brak jest podstaw, żeby ograniczać ich dostępność z uwagi na niepełnosprawność studentów.**

W trakcie badania Rzecznik zebrał również sygnały o potencjalnych trudnościach w korzystaniu z programów międzynarodowej wymiany studentów. Z danych statystycznych wynika, że jedynie niewielka liczba studentów z niepełnosprawnościami korzysta z takiej możliwości. Na tym etapie brak jest jednak podstaw do formułowania daleko idących wniosków o generalnej nieodstępności takich programów. Duża część badanych studentów deklarowała bowiem, że głównym czynnikiem zniechęcającym ich do wyjazdów zagranicznych są bariery językowe. Bez wątplenia dobrą praktyką są jednak działania proaktywne zachęcające studentów z niepełnosprawnościami (jako grupę niedoreprezentowaną) do udziału w międzynarodowej wymianie studentów.

3. Zasady finansowania działań podejmowanych przez uczelnie wyższe na rzecz studentów z niepełnosprawnościami

Ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym, zobowiązuje uczelnie do stwarzania osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych. Zarówno szkoły publiczne, jak i niepubliczne otrzymują na ten cel dotacje z budżetu państwa. Decyzje o tym, jakie zadania będą finansowane z dotacji, podejmowane są na poziomie konkretnej szkoły wyższej.

Mimo że uczelnie dysponują środkami przekazywanymi przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego to **nie istnieją szczegółowe wytyczne, które w ja-**

sny sposób określały zasady gospodarowania tymi pieniędzmi. W konsekwencji przedstawiciele uczelni działają w sytuacji dużej niepewności, ryzykując koniecznością zwrotu części wydatkowanych środków. Należy przyjąć, że w sprawach szczególnie trudnych, pracownicy uczelni będą raczej skłonni zaniechać finansowania niektórych typów wsparcia, niż podejmować ryzyko odpowiedzialności finansowej. Przeprowadzone przez Rzecznika badanie potwierdza, że poszczególne uczelnie stosują różną interpretację obowiązujących przepisów. W konsekwencji wsparcie oferowane studentom z niepełnosprawnościami przez jedną szkołę wyższą jest niedostępne na innych uczelniach wyłącznie z powodu niejasnych przepisów prawa.

Ministerstwo zagwarantowało nam tylko dotację, natomiast cała reszta to jest wolna amerykanka. Można powiedzieć, że z jednej strony dobrze, bo to jest ta twórczość, aktywność, kreatywność, ale z drugiej strony to jest trochę chodzenie po omacku. (...) a potem się okazuje, że... dosłownie chyba 2 lata temu się zdarzyło, że ktoś z ministerstwa przyjechał i nagle potem, jak już ileś lat mieliśmy dotacje i każda uczelnia wyrobiła sobie pewne formy wsparcia, to się okazało, że to, co już funkcjonowało na wielu uczelniach jest według ministerstwa niedozwolone, i to był dramat. [FGI, Kraków]

Każdy z pracowników dzwonił indywidualnie do ministerstwa, na co można wydawać. Ja usłyszałam, że mamy wydawać zgodnie z ustawą. Ale w ustawie to nie jest szczegółowo powiedziane. No to proszę wydawać tak, jak państwo potrzebujecie, ale proszę pamiętać, że my możemy skontrolować, na co państwo wydajecie. Skoro nie ma jasno ustalonych rzeczy, na co można przeznaczyć środki, to ta kontrola, czemu ma służyć? [IDI, BON]

Jednocześnie przedstawiciele uczelni preferują stworzenie otwartego katalogu dopuszczalnych form wsparcia, zawierającego jedynie pewne przykładowe, wzorcowe propozycje, które mogą być finansowane z dotacji celowej (np. zbiór dobrych praktyk). Takie wytyczne powinny być możliwie elastyczne, pozwalając na wydatkowanie pieniędzy zgodnie z potrzebami wynikającymi z różnych rodzajów niepełnosprawności, a zwłaszcza przypadków niepełnosprawności sprzężonej.

Dotacje kierowane do uczelni wyższych nie są jedynym źródłem finansowania edukacji studentów z niepełnosprawnościami. Osoby te mogą także ubiegać się o dofinansowanie niezbędnego wsparcia z innych źródeł. Niektóre uczelnie wyższe zapewniają studentom pomoc w tym zakresie. Jednak i w tym przypadku zakres

świadczeń, które mogą być dofinansowane jest ograniczony, a środki finansowe docierają do studentów ze znacznym opóźnieniem. **W przypadku osób studiujących na uczelniach prywatnych takie opóźnienie jest realną barierą w zakresie możliwości podjęcia lub kontynuowania nauki.**

Aktywny samorząd (program finansowany ze środków PFRON – przyp. red.) – super program dofinansowań do kosztów czesnego, do kosztów studiowania. Wszystko świetnie, tylko że student składa wniosek we wrześniu, rok akademicki zaczyna się w październiku, a pieniądze student dostaje w grudniu. Więc student składa wniosek jak jeszcze nie jest studentem, potem przez jakiś czas nie wie czy dostanie dofinansowanie czy nie, musi sobie przekładać terminy płatności. My w tym pomagamy, no ale jest z tym trochę problemów. A pieniądze dostaje dopiero w grudniu i do grudnia żyje jak na szpilkach, bo nie wie czy dostanie czy nie, bo oni się strasznie boją, że nie dostaną, i wcale się im nie dziwię, bo uczelnia nasza jest prywatna i to jest takie być albo nie być. [FGI, Wwa]

W konsekwencji niektóre uczelnie wyższe w celu stworzenia studentom z niepełnosprawnościami warunków do realizacji prawa do nauki bez dyskryminacji i na zasadach równych szans finansują niezbędne wsparcie ze środków własnych. I choć jest to praktyka zasługująca na uznanie, to warto zauważyć, że takie możliwości mają głównie duże ośrodki akademickie, pozostające w dobrej kondycji finansowej.

Kolejnym istotnym problemem jest **uzależnianie przez niektóre uczelnie decyzji o przyznaniu wsparcia od okazania przez studenta aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności**. Praktyka ta utrudnia lub wręcz uniemożliwia wsparcie osób czasowo niepełnosprawnych, osób, które muszą ponownie wystąpić o wydanie orzeczenia (w okresie pomiędzy wygaśnięciem starego orzeczenia a uzyskaniem nowego), a także tych, którzy nigdy nie ubiegali się o wydanie takiego orzeczenia. Należy w sposób wyraźny zaznaczyć, że przepisy ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym nie odwołują się do definicji „osoby niepełnosprawnej” w rozumieniu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych¹¹, a więc nie ma podstaw do odmowy przyznania pomocy tym studentom, którzy pozostają biologicznie niepełnosprawni, ale nie posiadają aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności. Taka interpretacja jest także zgodna z przepisami Konwencji o prawach osób

¹¹ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721, ze zm.).

niepełnosprawnych, która prawo do nauki przyznaje wszystkim osobom z niepełnosprawnościami bez względu na ich status prawny. **Uczelnie wyższe są zobowiązane do weryfikowania celowości udzielania pomocy konkretnym studentom, jednak w tym celu wystarczające są inne wiarygodne źródła, które mogą potwierdzić istnienie niepełnosprawności, jeśli nie jest ona widoczna i oczywista** (np. w drodze opinii lekarskiej). Badanie przeprowadzone przez Rzecznika potwierdziło, różną praktykę uczelni w tym zakresie.

Jeżeli ktoś nie ma tego orzeczenia, to znaczy, że nie jest osobą niepełnosprawną. Są określone procedury dotyczące wsparcia finansowego, które mogło być dane tylko osobom z orzeczeniami. [IDI, BON]

Jest problem właściwie z tą definicją niepełnosprawności. Bo my zakładamy, że jest to osoba, która ma aktualne orzeczenie o niepełnosprawności. A co zrobić z osobą, która w danym momencie np. straciła orzeczenie i czeka na komisję. Zawieszać jej to wsparcie? Stypendium się zawiesza... (...) A co zrobić z osobami, które na poziomie szkoły średniej mają cały system wsparcia, jak dyslektycy czy dysgraficy, a formalnie nie mają orzeczenia o niepełnosprawności. A prawdę powiedziawszy te osoby mają olbrzymie trudności na uczelni. (...) A co zrobić ze studentem, który miał wypadek samochodowy i przez pół roku będzie chodził o kulach w gipsie. On nie pójdzie po orzeczenie, bo mu nikt go nie wyda, a formalnie jest ograniczony ruchowo i potrzebuje wsparcia. [IDI, BON]

U nas mogą korzystać studenci, którzy się zgłoszą i udowodnią, że stan ich zdrowia uniemożliwia im zrobienie tego, co muszą zrobić bez naszego wsparcia. Czyli nie trzeba mieć orzeczenia, ale trzeba wykazać na podstawie rozmowy albo dokumentacji medycznej, że taka pomoc jest potrzebna. [IDI, BON]

Przedstawiciele uczelni wskazują także, że **poza systemem wsparcia pozostają studenci z niepełnosprawnościami podejmujący studia podyplomowe**. Obowiązujące przepisy prawa nie obligują uczelni wyższych do podjęcia działań ułatwiających dostęp do edukacji tej grupie studentów. Jest to szczególnie niepokojące w świetle przepisu art. 24 ust. 5 Konwencji, która zobowiązuje państwa-strony do zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami racjonalnych usprawnień także w kształceniu ustawicznym.

Jak się wydaje, rozwiązaniu powyższych problemów nie sprzyja fakt, że **w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego nie istnieje żadna komórka**

organizacyjna lub osoba, której głównym zakresem działania i odpowiedzialności byłaby problematyka studentów z niepełnosprawnościami. W efekcie uczelnie wyższe nie otrzymują ze strony ministerstwa odpowiedniego wsparcia a odpowiedzialność za podejmowane decyzje rozmywa się. Należy pamiętać, że problem ten dotyczy około 30 tysięcy osób z niepełnosprawnościami, które studiuje na polskich uczelniach.

4. Stypendia specjalne

Stosownie do przepisów ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, **niepełnosprawni studenci i doktoranci mogą otrzymać wsparcie finansowe w postaci stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych** na pierwszym kierunku studiów pierwszego i drugiego stopnia lub jednolitych studiów magisterskich. Stypendium to przyznawane jest na semestr lub rok akademicki i wypłacane co miesiąc. Można je otrzymywać tylko na jednym wskazanym przez studenta kierunku studiów. Pomoc materialna nie jest uzależniona od typu uczelni lub kierunku studiów. Można się o nią starać zarówno na studiach stacjonarnych, jak i niestacjonarnych. W przypadku tego stypendium wymagane jest jednak legitymowanie się aktualnym orzeczeniem o niepełnosprawności¹².

Niezależnie od powyższego osoby z niepełnosprawnościami mogą otrzymywać, na takich samych zasadach jak inni studenci, pozostałe świadczenia pomocy materialnej, m.in. stypendium socjalne, stypendium rektora dla najlepszych studentów, stypendium dla najlepszych doktorantów, czy też stypendium ministra za wybitne osiągnięcia i zapomogę.

Warto jednak zaznaczyć, że **studentowi, który po ukończeniu jednego kierunku studiów kontynuuje naukę na drugim kierunku, nie przysługuje żadna pomoc materialna** w tym w postaci stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych¹³. Regulacja ta nie uwzględnia przypadków powstania niepełnosprawności w trakcie albo po ukończeniu studiów. Studenci bądź absolwenci w takiej sytuacji życiowej stają przed nowymi wyzwaniami wynikającymi z niepełnosprawności. Zdarza się, że z tego powodu nie są w stanie wykonywać wyuczonego zawodu i dla dalszej swojej aktywności muszą zdobyć kolejne kwalifikacje. Studentom w takiej sytuacji nie przysługuje stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych, nawet jeśli nie byli do niego uprawnieni na pierwszym kierunku studiów.

¹² Art. 180 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym.

¹³ Art. 184 ust. 5 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym.

Studenci, którzy mają już tytuł magistra na innej uczelni, nie otrzymują stypendium z tytułu niepełnosprawności, nawet jeśli tę niepełnosprawność nabyli już będąc magistrami. Nawet jeśli wcześniej nie otrzymywali tego stypendium, to nie mogą go dostać. No i są trochę poszkodowani (...) jeżeli jest tak, że ktoś dostał już raz dofinansowanie, to już później nie może [FGI, Wwa]

Trybunał Konstytucyjny uznał niektóre z powyższych ograniczeń za zgodne z Konstytucją¹⁴. Wyrok ten nie dotyczy jednak osób z niepełnosprawnościami, których dysfunkcja powstała po ukończeniu pierwszego kierunku studiów. W ocenie Rzecznika sytuacja ta jest całkowicie odmienna bowiem na pierwszym kierunku studiów osoby te nie były w ogóle uprawnione do pobierania stypendium specjalnego. Z tych powodów omawiane regulacje mogą budzić uzasadnione wątpliwości konstytucyjne.

5. Ochrona danych osobowych i przepływ informacji na temat studentów z niepełnosprawnościami

Informacje o stanie zdrowia, w tym także o niepełnosprawności, są chronione w drodze przepisów ustawy o ochronie danych osobowych¹⁵. **Dane o stanie zdrowia są przy tym chronione szczególnie, jako dane wrażliwe (sensytywne) a ich pozyskiwanie i przetwarzanie jest ustawowo ograniczone.** Kwestia ta okazuje się być istotnym problemem w codziennym funkcjonowaniu uczelni, a zwłaszcza biur ds. osób niepełnosprawnych i ma szereg konsekwencji. Po pierwsze, na etapie rekrutacji kandydatów na studia uczelnie wyższe nie dysponują wiedzą o osobach z niepełnosprawnościami, o ile sami kandydaci nie udzielą takiej informacji w trakcie wypełniania dokumentów rekrutacyjnych. Może to skutkować niedostosowaniem formy egzaminu wstępnego (o ile taki występuje) do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, a po przyjęciu na studia utrudnia lub wręcz uniemożliwia dotarcie z informacją o oferowanych formach wsparcia.

To jest jeden z głównych problemów, który my mamy. My nie możemy pomóc na etapie składania papierów, bo u nas nie wolno. Ochrona danych osobowych przy interpretacji naszej uczelni nie pozwala nam w ogóle uzyskiwać wiedzy na

¹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 listopada 2013 r., sygn. akt K 40/12, OTK-A poz. 120. str. 1527.

¹⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2014 r., poz. 1182, ze zm.).

temat niepełnosprawności. Jak on włoży sam do teczki to tak, ale dopiero kiedy zostanie naszym studentem, my możemy z tego uczynić jakikolwiek użytek, a też mamy kłopoty z uczynieniem z tego użytku, dlatego to jest kwestia ważna. [FGI, Kraków]

Zgodnie jednak z przepisem art. 27 ust. 2 przywołanej powyżej ustawy, **przetwarzanie takich danych jest dopuszczalne m.in. w przypadku, gdy osoba, której dane dotyczą wyrazi na to zgodę na piśmie**. Z punktu widzenia przepisów prawa nie ma więc przeszkód, żeby formularze rekrutacyjne zawierały pytanie o niepełnosprawność kandydatów, jeśli jednocześnie osoby te z własnej woli wyrażą pisemną zgodę na przetwarzanie takich danych. Rzecz jasna **udzielenie odpowiedzi na tak postawione pytanie musi pozostać dobrowolne**. Jak była już wyżej mowa, informacje o stanie zdrowia pozostają pod ochroną prawną, a osoba z niepełnosprawnością ma prawo zachować je dla siebie, zwłaszcza jeśli nie oczekuje pomocy ze strony uczelni.

Dotarcie z informacjami o dostępnym wsparciu i usługach oferowanych np. przez biura ds. osób niepełnosprawnych są istotnym wyzwaniem dla pracowników uczelni – zwłaszcza w kontekście opisanej powyżej problematyki ochrony danych osobowych, jak i niechęci do ujawniania swojego stanu zdrowia przez samych studentów.

Spotkałam się z taką sytuacją, że często studenci będąc na czwartym roku nie wiedzą zupełnie o tym, że jest Biuro (...) są zaskoczeni – wow, jest taki fajny projekt a my nie wiedzieliśmy na czwartym roku. Są takie a nie inne programy, są takie pomoce, i nie wiedzieli. Więc to jest konieczne, żeby te dane trafiły do Biura i żeby studenci wiedzieli o tym, że jest Biuro. [FGI, Kraków]

Dostajemy pieniądze publiczne i jeśli my nie wiemy, jakich studentów niepełnosprawnych mamy, od początku, od pierwszego października, to też planowanie pewnych działań jest utrudnione. A potem okazuje się, że (...) pojawił się problem i student niepełnosprawny przychodzi w sytuacji kiedy już wszystko przegrał, już ma przechłapanie. [FGI, Kraków]

W związku z tym podejmowane są różne działania promocyjno-informacyjne kierowane do studentów pierwszego roku studiów, często w formie spotkań z udziałem przedstawicieli biur ds. osób niepełnosprawnych. Niektórzy przedstawiciele uczelni sygnalizują jednak, że brak współpracy ze strony pracowników admi-

nistracyjnych zatrudnionych m.in. w dziekanatach, utrudnia przepływy informacji na temat działalności BON-ów. Pokonanie tych barier pozwoliłoby na dotarcie z informacją o oferowanym wsparciu do większej liczby studentów z niepełnosprawnościami z jednoczesnym zachowaniem ich prawa do dobrowolnego podania informacji o swoim stanie zdrowia.

6. Dostosowanie materiałów dydaktycznych i ochrona praw autorskich

Studenci z niepełnosprawnościami bardzo często nie są w stanie korzystać z podręczników i innych materiałów dydaktycznych w takim samym zakresie co studenci sprawni. Wymaga to udostępnienia tych materiałów w formie dostosowanej do ich specyficznych potrzeb determinowanych rodzajem niepełnosprawności. Badanie przeprowadzone przez Rzecznika Praw Obywatelskich potwierdziło, że **niektóre uczelnie wyższe blokują te działania powołując się na ochronę praw autorskich.**

Jeśli chcemy ułatwić studentom niepełnosprawnym dostęp do zasobów internetowych, to z kolei blokadą dla nas jest prawo autorskie. Wydawnictwa nie chcą się godzić, nawet uczelniane, na to, żeby np. podręcznik był w wersji... my oczywiście pracujemy nad tym, żeby był dostępny, i my oczywiście chcemy chronić to prawo autorskie zagwarantować tylko minimalnej grupie studentów, ale mimo wszystko jest to bardzo skomplikowane [FGI, Kraków]

Tymczasem szczególny typ dozwolonego użytku utworów na rzecz osób niepełnosprawnych został określony na mocy ustawy – o prawie autorskim i prawach pokrewnych (dalej jako: ustawa o prawie autorskim)¹⁶:

art. 33¹. Wolno korzystać z już rozpowszechnionych utworów dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia.

Wprowadzenie tego przepisu stanowi uzupełnienie istniejących już wcześniej ograniczeń praw twórców na rzecz użytkowników, w tym tzw. dozwolony uży-

¹⁶ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631, ze zm.).

tek osobisty utworów¹⁷. Beneficjentami tego rozwiązania mogą być także osoby z niepełnosprawnościami.

Podmiotami korzystającymi z utworów na podstawie przywołanego powyżej przepisu art. 33¹ ustawy o prawie autorskim mogą być m.in. wszelkiego typu szkoły, w szczególności ich wydzielone jednostki, które działają dla „dobra osób niepełnosprawnych” (np. biura ds. osób niepełnosprawnych). Wydaje się, że także osoby z niepełnosprawnościami – podejmujące działania związane z korzystaniem z materiałów dydaktycznych przez siebie lub szerszą grupę osób z niepełnosprawnościami (niepozostającej w stosunkach towarzyskich) – mogą być traktowane jako adresaci przywołanej powyżej normy¹⁸.

Korzystanie z materiałów dydaktycznych – do których twórcy przysługują prawa autorskie – zgodnie z treścią cytowanego powyżej przepisu, jest dopuszczalne pod kilkoma warunkami. Po pierwsze, korzystanie musi dotyczyć jedynie już rozpowszechnionych utworów. Utwór rozpowszechniony to, zgodnie z art. 6 pkt. 3 ustawy o prawie autorskim, utwór, który za zezwoleniem twórcy został w jakikolwiek sposób udostępniony publicznie. Po drugie, korzystanie z utworu musi odnosić się bezpośrednio do niepełnosprawności i być podejmowane w rozmiarze wynikającym z jej natury. Po trzecie, korzystanie z utworu ma mieć charakter niezarobkowy oraz odbywać się dla dobra osób niepełnosprawnych. **Korzystanie z podręcznika lub innej pomocy dydaktycznej, może zatem odbywać się w formie zaadaptowanej dla studentów z niepełnosprawnościami, bez naruszania praw autorskich twórcy.**

Jako przykładowe formy takiego udostępniania można wskazać: druk powiększony, wersja w alfabecie Braille’a, filmy z napisami, elektroniczny plik tekstowy (e-book), plik dźwiękowy z materiałem odczytanym przez lektora lub z audiodeskrypcją w przypadku materiałów audiowizualnych, która polega na odtworzeniu dodatkowego komentarza poza wersją dźwiękową.

Ułatwienia związane z dostosowaniem materiałów dydaktycznych do potrzeb niektórych grup studentów z niepełnosprawnością mogą być kwestionowane z punktu widzenia ochrony praw autorskich przez nauczycieli akademickich. Dotyczy to m.in. nagrywania audio treści wykładów.

¹⁷ Art. 23 ustawy o prawie autorskim.

¹⁸ J. Ożegalska-Trybalska, S. Stanisławska-Kloc, *Prawo autorskie w kontekście realizacji prawa do nauki przez osoby niepełnosprawne*, [w:] *Studenci niewidomi i słabowidzący – poradnik dla wyższych uczelni*, pod. red. A. Waszkielewicz i A. Przednowek, Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, Kraków 2007.

Są takie wykłady na naszej Uczelni, które są jakby kreacją. Monograficzny wykład jest kreacją i tam się podaje nowe treści. I ja tu rozumiem, ponieważ jestem pracownikiem naukowym, że ja niektóre ze swoich wykładów pozwoliłabym nagrywać, a co do innych miałabym wątpliwości, jeśli nie byłoby tego zabezpieczenia, że student tylko na swoje potrzeby, że pisze oświadczenie lub coś w tym rodzaju. Bo chodzi o to, że korzysta się z pewnych rozwiązań innych autorów, nim oni zdążą to opublikować. Więc tu też trzeba mieć świadomość tego problemu, że to nie tylko czasami jest zła wola prowadzącego, tylko skoro on mówi nowe treści i nowy wykład, po raz pierwszy, z nowymi elementami, i to jest jego autorstwo, to on się boi, że to zostanie gdzie indziej przeniesione, więc to musiałyby być w jakiś sposób rozwiązane. [FGI, Kraków]

Warto zaznaczyć, że wykładowca (będący pracownikiem uczelni zatrudnionym na umowę o pracę) ma prawo odmówić nagrywania zajęć tylko w przypadku wykładów akademickich, jeśli statut danej uczelni określa te wykłady jako zamknięte¹⁹, gdyż w tym przypadku prawa autorskie przysługują zatrudniającej go uczelni. Należy jednak podkreślić, że co do zasady na podstawie przepisu art. 23 ustawy o prawie autorskim, **zgoda wykładowcy na nagrywanie wykładów nie jest wymagana, gdyż takie działanie mieści się w pojęciu dozwolonego użytku osobistego.**

7. Bariery architektoniczne i komunikacyjne

Pomimo istnienia różnych rozwiązań i przedsięwzięć, a także regulacji prawnych, **osoby z niepełnosprawnościami w dalszym ciągu napotykają na bariery architektoniczne i komunikacyjne, które mogą znacznie utrudniać lub wręcz uniemożliwiać im realizację prawa do nauki.** Siedziby uczelni wyższych bardzo często znajdują się w starych, niekiedy zabytkowych obiektach, które nie uwzględniają specyficznych potrzeb tej grupy studentów. Większość szkół wyższych podejmuje stałe i sukcesywne działania na rzecz dostosowania infrastruktury uczelni, jednak nawet nowowypbudowane lub wyremontowane budynki nie zawsze są w pełni dostępne. Wiąże się to z niewielką wiedzą oraz brakiem świadomości na temat rzeczywistych potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz koncentrowaniu się na dostosowaniach niezbędnych dla osób poruszających się na wózkach z pominięciem innych grup studentów. Z tych powodów pracownicy uczelni zaangażo-

¹⁹ Ibidem, s. 39.

wani w świadczenie pomocy na rzecz studentów z niepełnosprawnościami starają się włączać w proces projektowania i odbioru nowych inwestycji.

My od dawna walczyliśmy o to, żeby już na początku, czyli w procesie tworzenia koncepcji, konkursów architektonicznych itd. uwzględniać problemy osób niepełnosprawnych, ponieważ prawo budowlane w Polsce jest źle zrobione i ono za słabo broni interesy tej grupy użytkowników. [IDI, BON]

Generalnie chodzi o to, żeby projektować uwzględniając potrzeby osób niepełnosprawnych. I ciągle się okazuje, ale to jest kwestia niechęci pewnych osób decyzyjnych na uczelni, że my o różnych sprawach dowiadujemy się zbyt późno, co ciągnie za sobą takie konsekwencje, że pewnych rzeczy już się nie da odwrócić (...) To jest jedyny obszar, z którym sobie nie radzimy. To znaczy, że jeśli chodzi o inwestycje, to te służby techniczne zapominają nas informować i my jak coś wyłapiemy, to jest dobrze, a jak nie to nie. Po tym się już gasi pożar (...). U nas nie będzie odbioru bez pozytywnej opinii BON-u. (...) to jest procedura taka na uczelni. My jesteśmy zapraszani na wszystkie odbiory i jeśli my wniesiemy uwagi, to nikt tego nie podpisze. Nikt tego budynku nie odbierze, jeżeli nie zostanie zlikwidowane to, co my tam zauważymy, co tam jest źle. [IDI, BON]

Ponadto **niska jest wiedza na temat zasad projektowania uniwersalnego**, które oznacza takie projektowanie budynków, programów i usług, by były użyteczne dla wszystkich w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji do potrzeb osób z niepełnosprawnościami²⁰. Bagatelizowanym problemem jest też wpływ barier architektonicznych na społeczną izolację osób z niepełnosprawnościami. Dostosowywanie bocznych wejść do budynków lub montowanie wind z dala od frontu powoduje, że studenci z niepełnosprawnościami poruszają się po terenie uczelni „innymi ścieżkami” niż ich sprawni koledzy i koleżanki.

Jeszcze windy z tyłu budynków. Np. idzie grupa znajomych i osoba na wózku w tym momencie musi się od nich odłączyć, bo nie ma możliwości wejść razem z pozostałymi po schodach głównym wejściem, tylko u nas przez to, że budynki

²⁰ Szeroko na temat uniwersalnego projektowania zob.: M. Wysocki, *Projektowanie uniwersalne – równość praw poprzez dostępność*, [w:] A. Błaszczak (red.), „Najważniejsze wyzwania po ratyfikacji przez Polskę Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych”, Biuletyn RPO. Źródła. 2012, nr 10.

są starsze, nie da się ich dostosować tak od razu, windy wiadomo że nie w każdym miejscu można wstawić, więc te windy są z tyłu budynków i to jest takie alienowanie niepełnosprawnych. [FGI, Kraków]

Doświadczenia Rzecznika Praw Obywatelskich wskazują także, że **istotnym problemem pozostaje niedostosowanie metod i form komunikacji do specjalnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami**. Począwszy od niedostępnych stron internetowych uczelni, przez wzory formularzy i wniosków po bieżące informacje w codziennych sprawach tj. odwołanie lub przełożenie zajęć na inny termin.

V. Szczególne problemy studentów z różnymi rodzajami niepełnosprawności

1. Szczególne problemy studentów z niepełnosprawnością ruchową

Niepełnosprawność w największym stopniu kojarzy się z osobami poruszającymi się na wózkach i duża część działań podejmowanych przez uczelnie wyższe to likwidacja barier architektonicznych dotyczących tej właśnie grupy studentów. W nowobudowanych obiektach planuje się podjazdy, windy, podnośniki, wejścia z poziomu gruntu, dostępne toalety itp. W tym sensie wydaje się, że potrzeby tej grupy studentów w relatywnie największym stopniu są uwzględniane przez uczelnie. Warto jednak zwrócić uwagę na dwa aspekty. Po pierwsze, jak była już wyżej mowa, nawet w nowych budynkach nie uwzględnia się wszystkich potrzeb osób poruszających się na wózkach, a niektóre udogodnienia nie spełniają swojej funkcji z uwagi na wadliwe ich zaprojektowanie lub wykonanie. Po drugie, niepełnosprawność ruchowa wiąże się również z innego rodzaju obniżeniem sprawności fizycznej, co skutkuje trudnościami w funkcjonowaniu na uczelni, np. utrudnionym robieniem notatek, posługiwaniem się komputerem, koordynacją ruchową. W tym obszarze uczelnie w znacznie mniejszym wymiarze są przygotowane do obniżania barier.

Do chwili obecnej miałem zajęcia jedynie z osobami z niepełnosprawnością ruchową. Nie wydaje mi się, żeby materiały do zajęć powinny być przygotowywane inaczej dla tych studentów. [CAWI, wykładowcy]

Mamy też studentkę, z którą pracujemy bardzo intensywnie nad doбором takich indywidualnych rozwiązań, jakichś programów, jakichś klawiatur, które pomagają jej pisać mimo, że ona ma nie tylko niesprawne ręce, ale jeszcze brak koordynacji. Takie mimowolne ruchy. [IDI, BON]

Wysiłek uczelni w likwidowaniu barier dla grupy studentów z niepełnosprawnością ruchową widać także w **dbałości o przygotowanie w akademikach specjalnie dostosowanych pokoiów**. Z reguły są to pokoje na parterze lub niższych piętrach w budynkach z windami, pozbawione progów i barier dla wózków, z dostosowanymi łazienkami. Niektóre uczelnie dbają w tym przypadku także

o takie kwestie, jak elektroniczne zamki, światło gaszone pilotem, aby student z niepełnosprawnością ruchową nie był zmuszony do przesiadania się na wózek przy wykonaniu każdej czynności. Inną dobrą praktyką są połączone dwupokojowe pomieszczenia przeznaczone dla studentów, których niepełnosprawność ruchowa wymaga pomocy asystenta – pozwala to na jednoczesne zakwaterowanie w tym samym miejscu studenta z niepełnosprawnością oraz jego asystenta, którym często jest inny student.

Jest box 2-osobowy, jeden pokój jest mniejszy, drugi większy, który jest wyposażony w łazienkę przestronną. W łazience wszystko jest przystosowane, box ma pralkę, jest aneks kuchenny większy. W pokojach meble są tak zaprojektowane, żeby osoba na wózku mogła z nich korzystać. To nie są meble standardowe, są specjalnie robione na zamówienia na potrzeby tych osób (...) Polega to na tym, że jeśli student wymaga takiej osoby [asystenta – przyp. red.], to on musi sobie taką osobę znaleźć, bo on będzie z nią mieszkał, a nie my. Za taki akademik on płaci 400 zł, a osoba, która ma z nim mieszkać ma połowę tej ceny. [IDI, BON]

Natomiast **nierozwiązanym na wielu uczelniach problemem jest transport studentów z niepełnosprawnością ruchową na trasach wykraczających poza teren uczelni**. Zgodnie z interpretacją przepisów dotyczących wydatkowania publicznych dotacji na kształcenie studentów z niepełnosprawnościami, środków tych nie można przeznaczać na usługi wykonywane poza terenem uczelni. Teoretycznie pieniędzmi na taki transport dysponują samorządy lokalne. Niektóre uczelnie sygnalizują jednak, że studenci mają kłopot z uzyskaniem wsparcia ze strony władz samorządowych, a w konsekwencji ten aspekt funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami nie jest wspierany w żadnej formie. Co więcej, zdaniem niektórych badanych, przyjęte obecnie rozwiązanie finansowania transportu studentów z niepełnosprawnościami jest wewnątrznie sprzeczne. Następuje bowiem kolizja pomiędzy charakterem uczelni, która ze swojej istoty jest ogólnopolska (nie stawia ograniczeń terytorialnych kandydatom na studia), a sposobem finansowania transportu osób niepełnosprawnych, które jest przeniesione na szczebel powiatowy. W efekcie studenci, którzy jako swoje miejsce zamieszkania podają powiat inny, niż ten, w którym siedzibę ma uczelnia wyższa, mają trudności z pokryciem kosztów transportu na terenie powiatu uczelni, gdyż nie są mieszkańcami tego powiatu. Ich macierzysty powiat może z kolei finansować transport, ale tylko w obrębie swojego terytorium. W konsekwencji wielu studentów z niepełnosprawnościami w ogóle nie otrzymuje takiego wsparcia.

2. Szczególne problemy studentów niewidomych lub słabowidzących

Osoby z niepełnosprawnością wzroku, równie często jak osoby poruszające się na wózkach, napotykać na bariery architektoniczne. **W procesie stopniowej likwidacji tych barier zapomina się jednak o ich specyficznych potrzebach.** Przykładowo likwidacji lub obniżaniu krawężników nie zawsze towarzyszy zamontowanie specjalnych wypukłych elementów podłoża sygnalizujących niewidomym granicę między chodnikiem a jezdnią. Z kolei przy montażu wind potrzebnych obu grupom studentów pomija się wypukłe panele obsługi windy lub oznaczenia w alfabecie Braille'a, czy też komunikaty głosowe. Podobnie, przy instalowaniu szklanych drzwi przesuwnych, ułatwiających poruszanie się osobom z dysfunkcją narządu ruchu, nie zawsze stosuje się elementy graficzne sygnalizujące przedzielenie przestrzeni dużą taflą szklaną, co może być niebezpieczne dla osób słabowidzących.

Istnieją jednak takie uczelnie, które w zakresie dostępności przestrzeni dla osób niewidomych i słabowidzących osiągnęły znaczne postępy. Część ośrodków wprowadza przykładowo dodatkowe urządzenia rozmieszczone na terenie uczelni mające na celu poprawę orientacji w przestrzeni.

Chcemy zainstalować dodatkowe urządzenia z myślą o studentach niepełnosprawnych. Jedno jest dla osób niewidomych, a drugie dla osób z problemami z poruszaniem się (...) Urządzenie to polega na tym, że przed drzwiami do jakiegoś pomieszczenia umieszcza się przycisk. Np. przed drzwiami dziekanatu, naszego biura czy biblioteki, który ta osoba będzie mogła nacisnąć i osoba, która w tym biurze urzęduje usłyszy, że przed drzwiami jest student, który potrzebuje pomocy w wejściu do pomieszczenia, żeby pomóc mu dostać się do środka. A to drugie urządzenie też jest ciekawe bardzo. To są takie bazy, które będą wisieć nad drzwiami różnych ważnych miejsc, tak jak dziekanat, biblioteka, restauracja, nasze biuro i pewnie jeszcze dużo, dużo innych i te bazy są połączone z opaskami, które osoby niewidome, jeśli oczywiście będą chcieli, będą nosić na rękach. I jeśli osoba taka z taką opaską będzie się zbliżała do bazy, to będzie np. słyszała nagranie „biblioteka”. [IDI, BON]

Dla studentów z niepełnosprawnością narządu wzroku przewidziane są również specjalne szkolenia z orientacji przestrzennej, które z reguły polegają na treningu w terenie i zapoznaniu studenta z budynkami uczelnianymi, ich rozlokowaniem i przeznaczeniem. Szkolenia uzupełniane są przez makiety kampusów uczelnianych rozlokowane w obrębie terenu uczelni, dzięki którym student może łatwiej zorientować się w swoim położeniu.

Wyniki badania wskazują także na brak standaryzacji wsparcia udzielanego studentom niewidomym lub słabowidzącym. W szczególności nierówny jest stopień i zakres wykorzystywania alfabetu Braille'a. Na części uczelni zamontowane są tabliczki z oznaczeniem budynków i sal zapisane tym alfabetem, dostępne są drukarki brajlowskie, istnieje także możliwość przygotowania arkuszy egzaminacyjnych w alfabecie Braille'a. Z drugiej strony **wielu studentów niewidomych nie posługuje się tym alfabetem lub zna go słabo, preferuje za to środki elektroniczne**, w szczególności oprogramowanie pozwalające przetwarzać materiały pisemne na formę głosową.

Mamy drukarkę brajlowską, tyle tylko, że większość naszych studentów za bardzo z Brajla nie korzysta. Oczywiście wszystkie sale, pomieszczenia są oznakowane Brajlem, są mapy brajlowskie, oznakowane są schody, natomiast, jeśli chodzi o czytanie Brajlem, to jednak większość studentów korzysta z tych nowszych technologii, z nagrań. [IDI, BON]

Z Brajla nie korzystamy za bardzo, bo Brajla używa tak naprawdę ok. 2% osób niewidomych i niedowidzących. [IDI, BON]

Mimo że istnieje wiele programów dokonujących takiego przetworzenia, uczelnie napotykają na problemy związane z kompatybilnością udostępnianych studentom materiałów a używanym przez nich oprogramowaniem, co wiąże się m.in. z ich obróbką i koniecznością dostosowania przed przekazaniem ich studentowi. Jak wskazują badania **przygotowanie materiałów w formie dostępnej dla osób niewidomych lub słabowidzących budzi tymczasem niechęć niektórych wykładowców powołujących się na ochronę praw autorskich**. Warto więc raz jeszcze podkreślić, że obecne przepisy ustawy o prawie autorskim pozwalają na taką adaptację²¹.

Innym sygnalizowanym problemem są trudności w opanowaniu materiału oraz zaliczeniu przez niektóre osoby niewidome tych przedmiotów akademickich, które wiążą się z wyobraźnią przestrzenną lub wizualizacją pewnych treści. Są to zwłaszcza przedmioty związane z matematyką, w tym statystyka i pokrewne jej dziedziny. Stosowanym przez niektóre uczelnie rozwiązaniem jest wydłużenie i zindywidualizowanie procesu nauczania tych przedmiotów np. w postaci indywidualnych egzaminów bądź dodatkowych zajęć.

²¹ Więcej na ten temat w rozdziale IV.

Ponadto studenci niewidomi mogą też liczyć na pomoc np. w takich sytuacjach, kiedy muszą zaliczyć statystykę, która jest takim przedmiotem, która wymaga jakiejś wyobraźni wzrokowej. Wtedy mają indywidualne egzaminy, ale też mają osobę, które prowadzi z nimi indywidualne zajęcia i je przygotowuje też do tej statystyki, bo wiemy, że ta statystyka jest takim trudnym przedmiotem dla nich. (...) Pomagamy i przygotowujemy materiały, które sprawiają kłopot. Najwięcej matematyka, statystyka, ekonometria i tutaj też staramy się przygotowywać w specjalnej postaci kolejne książki, podejmujemy działania, pracujemy z biblioteką. [IDI, BON]

Część uczelni posiada pracownie tyfloinformatyczne ze specjalnie przystosowanymi komputerami, ale niektóre ośrodki nie zdecydowały się na ich utworzenie. Z jednej strony dokonujący się postęp technologiczny sprawia bowiem, że wiele rozwiązań informatycznych, programistycznych, sprzętowych zaczyna znajdować się w rękach samych studentów, co jest dla nich wygodniejsze, a jedynym zadaniem uczelni jest wówczas dostarczenie treści w formacie kompatybilnym ze sprzętem używanym przez samych studentów. Utworzenie takiej pracowni jest ponadto dużą inwestycją i nie każda uczelnia dysponuje środkami na ten cel. Przedstawiciele uczelni biorący udział w spotkaniach konsultacyjnych wskazywali jednak, że uczelnie posiadające takie pracownie mogą pełnić funkcje usługowe wobec innych, które ich nie mają.

3. Szczególne problemy studentów głuchych i słabosłyszących

Podstawowym problemem, z którym spotykają się studenci głusi i słabosłyszący jest kwestia komunikacji z otoczeniem oraz pełnoprawnego uczestniczenia w wykładach lub innych zajęciach edukacyjnych. W tym obszarze należy zwrócić uwagę na kilka aspektów funkcjonowania studentów z niepełnosprawnością słuchu w życiu akademickim.

Studenci głusi różnią się między sobą poziomem znajomości języka polskiego. **W szczególności dla tych osób, które urodziły się głuche, język polski jest językiem obcym, a ich naturalnym sposobem komunikacji jest polski język migowy (PJM).** Dodatkowo niektóre osoby niesłyszące, a także znaczna część tłumaczy posługuje się systemem językowo-migowym (SJM), który nie jest tożsamy z PJM. Niektóre uczelnie dostrzegając ten problem oferują studentom głuchym dodatkowe kursy języka polskiego²².

²² Szeroko na temat edukacji dwujęzycznej osób głuchych zobacz w: M.Sak (red.), „Edukacja głuchych”, wyd. BRPO, Warszawa 2014. Publikacja dostępna w wersji elektronicznej pod adresem: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/edukacja-gluchych>

Osoby niesłyszące mogą u nas skorzystać z indywidualnych zajęć z języka polskiego, doskonalących używanie języka polskiego. [IDI, BON]

Podstawowym wsparciem kierowanym do osób głuchych są więc usługi tłumacza języka migowego, który towarzyszy studentom podczas zajęć. Usługi te są kosztowne i - jak wynika z przeprowadzonych przez Rzecznika badań, realne koszty ponoszone przez niektóre uczelnie wyższe znacznie przekraczają wysokość dotacji przeznaczonej na ten cel z budżetu państwa. Dodatkowo studenci głusi, a także pracownicy uczelni sygnalizują szereg innych problemów związanych z jakością tłumaczenia, a także brakiem słownictwa specjalistycznego, które precyzyjnie opisywałoby terminy techniczne i naukowe osobom głuchym.

Chciałbym dożyć takiej sytuacji, kiedy tłumacze języka migowego to w Polsce będzie standard i będzie jakby duży wybór takich specjalistów, na przykład, że uda się stworzyć słownik, albo słownictwo specjalistyczne, na przykład techniczne, bo tego nie ma. [IDI, BON]

Współpraca z tłumaczem języka migowego rodzi kilka dodatkowych problemów praktycznych. Przykładowo obserwowanie tłumacza, który w czasie rzeczywistym tłumaczy treść wykładu uniemożliwia robienie notatek. Taki sam problem dotyczy studentów głuchych lub słabosłyszących czytających z ruchu ust. Niektóre uczelnie zapewniają zatem asystentów-stenotypistów lub bezpłatną usługę kserowania materiałów z zajęć.

Osobną kwestią są egzaminy dla studentów głuchych, w których usługi wsparcia świadczą tłumacze języka migowego. Rzecznik Praw Obywatelskich podejmował wcześniej interwencje na uczelni, która **nie chciała dopuścić tłumaczy podczas egzaminów ustnych uznając, że będą podpowiadali studentom**. Z przeprowadzonych badań wynika, że nie jest to problem odosobniony.

A propos głuchych, to sytuacja z tłumaczem języka migowego. Typowy egzamin i jak do tego podchodzi prowadzący. Bardzo często prowadzący uważa tłumacza za studenta i rozmawia z tłumaczem. Czyli tak naprawdę tłumacz zdaje egzamin. Jest dużo autentycznych historii (...) albo też na zasadzie, że tłumacz nie może być na tym egzaminie, ponieważ będzie panu/pani pomagał. Tak naprawdę musimy sobie poradzić bez niego. [FGI, Wwa]

Wydaje się zatem, że potrzeby tej grupy studentów powinny być w sposób szczególny uwzględniane w treści szkoleń dla pracowników uczelni poświęconych

osobom z niepełnosprawnościami. Wyjaśnienia wymagają zwłaszcza specjalne potrzeby osób głuchych związane z niską znajomością języka polskiego, sposób komunikowania się ze studentem głuchym oraz rola i zadania tłumaczy w procesie nauczania oraz w trakcie egzaminów.

W przypadku studentów z niepełnosprawnością słuchu nauka języków obcych wymaga uwzględnienia ich indywidualnych potrzeb. Część uczelni tworzy specjalne, mniejsze grupy językowe przeznaczone wyłącznie dla osób głuchych, a zajęcia odbywają się w specjalnie przygotowanych do tego salach.

Zajęcia z głuchymi są w grupie nie większej niż czteroosobowej (...) Siedzi lektor danego języka, tłumacz i na przeciwko 2, 4 studentów. (...) tablica multimedialna, ścieralna i cztery małe tablice. Każdego studenta można poprosić do tablicy i jeśli jest zadanie, to każdy na swojej tablicy wykonuje swoje zadanie. (...) Mamy system Didac, to jest coś takiego, że są cztery stanowiska, pani lektor, tłumacz i pani lektor prosi o podejście czterech osób do komputerów i daje im takie samo ćwiczenie i oni je rozwiązują. Różnica polega na tym, że pani lektor może podglądać każdego studenta oddzielnie, co robi i jak sobie radzi z danym ćwiczeniem. Może mu poprawiać to, co on napisał, może mu napisać: to jest źle, to dobrze, zwróć na to uwagę. On ma informacje od lektora w formie pisemnej. Jeśli w miarę taki student słyszy, to na słuchawkach można mu dać taką czy inną wskazówkę. [IDI, BON]

Potrzeby osób głuchych nie zawsze są uwzględniane w procesie dostosowania infrastruktury uczelni dla osób z niepełnosprawnościami. Warunkiem koniecznym jest wyposażenie budynków w tzw. pętlę indukcyjną²³. Pomocne są również systemy FM, których kluczowym elementem jest specjalny mikrofon przypięty np. wykładowcy, dzięki czemu student głuchy posługujący się aparatem słuchowym słyszy wyizolowany głos wykładowcy, pozbawiony elementów tła i szumów. Należy także pamiętać o właściwym dostosowaniu wszelkich komunikatów dźwiękowych np. sygnałów alarmowych. Ma to istotne znaczenie nie tylko w budynkach uczelni, ale także w pokojach akademików, zamieszkiwanych przez osoby głuche.

²³ Pętla indukcyjna to potoczna nazwa systemu wspomagania słuchu z pętlą indukcyjną (induktowfoniczną). Umożliwia ona osobie niedosłyszącej odbiór czystego i wyraźnego dźwięku poprzez cewkę telefoniczną, w którą wyposażony jest niemal każdy aparat słuchowy. Najczęściej pętla indukcyjna stosuje się w miejscach, gdzie panuje duży hałas, o dużym pogłosie lub po prostu tam, gdzie potrzebna jest dobra zrozumiałość mowy.

My zakupiliśmy takie urządzenia alarmowe dla osób głuchych, żeby pojawiało się światło w momencie, kiedy coś się dzieje. Na początku, ja byłam nawet trochę zła, zaczęli się pojawiać studenci, że oni tego nie chcą w pokoju. Zrobiłam spotkanie i zaczęliśmy rozmawiać, o co chodzi. Okazało się, że to im coś zakłóca, sprawia jakby dyskomfort, bo te urządzenia działały na jakichś takich od czapki, że tak powiem częstotliwościach. I dopiero wezwaliśmy odpowiedniego człowieka, który to ustalił i raptem zrobili się zadowoleni. [IDI, BON]

Problemy tej grupy studentów dotyczą też komunikacji pomiędzy nimi a administracją uczelni. Część szkół wyższych podejmuje w tym zakresie wysiłki, szkoląc swoich pracowników ze znajomości języka migowego, inne inwestują w sprzęt elektroniczny pozwalający na zdalne łączenie się w czasie rzeczywistym z tłumaczem języka migowego (tzw. wideotłumacz).

Zakupiliśmy tablety z abonamentem tłumacza języka migowego. I mamy też w ramach projektu unijnego zakupione terminale z dostępem do tłumacza językowego on line. To jest z monitorem, dzwoniemy do tłumacza i ten kontakt jest bezpośredni.

Organizujemy też szkolenia dla pracowników uczestniczących w obsłudze studenta. (...) Kurs języka migowego dla pracowników i z każdego oddziału tak naprawdę, który uczestniczy w obsłudze studenta, przynajmniej jeden pracownik został przeszkolony w zakresie języka migowego." [IDI, BON]

4. Szczególne problemy studentów chorujących psychicznie

Studenci z niepełnosprawnościami psychicznymi są najmniej dostrzeganą grupą na uczelniach wyższych, a ich specjalne potrzeby rzadko są uwzględniane w działaniach na rzecz równego dostępu do nauki. Wynika to m.in. z faktu, że sami studenci chorujący psychicznie pozostają w cieniu w obawie przed negatywnymi reakcjami otoczenia i stygmatyzacją. Osoby chorujące psychicznie rzadko kontaktują się z biurami ds. osób niepełnosprawnych, starając się załatwiać swoje sprawy bezpośrednio na swoich wydziałach osobiście lub za pośrednictwem swoich bliskich. W konsekwencji studenci pozbawieni wsparcia często rezygnują z kontynuowania nauki.

Mamy (studentów z niepełnosprawnością psychiczną – przyp. red.), ale to już ja wiem o tym. To jest jakaś tajemnica powiedzmy sobie tego studenta. Oni specjalnie tego nie ujawniają. [IDI, BON]

Jeśli są problemy zgłaszane, to są sprawy związane z chorobami psychicznymi. Niestety te osoby wstydzą się powiedzieć cokolwiek więcej o tej chorobie i przeważnie te ich sprawy załatwiają rodzice bezpośrednio z dziekanami. [IDI, BON]

Sami studenci chorujący psychicznie prezentują wycofane podejście do kwestii niepełnosprawności. Część z nich w ogóle nie postrzega swojej sytuacji w tych kategoriach ograniczając rozumienie pojęcia „niepełnosprawność” przede wszystkim do osób poruszających się na wózkach lub niewidomych. Sytuacje, w których osoby chorujące psychicznie decydują się na skorzystanie ze wsparcia przeznaczonego dla osób z niepełnosprawnościami ograniczają się w zasadzie do dwóch przypadków. Po pierwsze, gdy choroba może mieć wpływ na codzienne funkcjonowanie studenta na uczelni i wykonywanie przez niego obowiązków akademickich. Dotyczy to zwłaszcza nieobecności na zajęciach z powodu gorszego samopoczucia lub hospitalizacji. Po drugie, gdy sytuacja bytowa studentów zmusza ich do ubiegania się o stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych.

Najczęściej jednak studenci chorujący psychicznie w ogóle nie informują ani uczelni ani wykładowców o swoim stanie zdrowia i nie ubiegają się o wsparcie. Wydaje się, że główną motywacją takiego zachowania jest obawa przed reakcją otoczenia i przyjęta strategia niewyróżniania się z grona studentów, czy pozostawania w cieniu.

Udało się na razie bez żadnych specjalnych tak naprawdę, bez specjalnego traktowania mnie, chociaż, no, może się zdarzyć oczywiście tak, dlatego, że no, są dni, kiedy nie jestem w stanie wyjść z domu, albo jest to bardzo, bardzo trudne. Natomiast do tej pory się udawało. W tym roku np. jestem po trzecim zjeździe i z jednych ćwiczeń już miałam 2 nieobecności na zajęciach, natomiast od razu się ogarnęłam i poszłam te nieobecności odpracować po to, żeby potem się nie musieć zaśwadczać swoim zaświadczeniem i też jednak, nie wiem, mówić o tym. Niby postanowiłam, że nie będę się wstydzić tego zaburzenia, natomiast zaświadczenie o tym, że się choruje psychicznie nie jest takim samym zaświadczeniem, jak o tym, że się było w szpitalu z powodu złamanej nogi jednak, tak? [IDI, student chorujący psychicznie]

Z tych powodów **kwestia wsparcia dla studentów chorujących psychicznie powinna być częścią szerszego podejścia – zapewnienia powszechnej opieki lub konsultacji psychologicznych dla wszystkich zainteresowanych studentów**. Badania przeprowadzone przez Rzecznika Praw Obywatelskich wskazują, że z roku na rok zapotrzebowanie na taką pomoc wzrasta. Na niektórych uczelniach pomoc skierowana jest więc nie tylko do osób z orzeczoną niepełnosprawnością psychiczną (co ma miejsce niezwykle rzadko), ale do wszystkich zainteresowanych studentów, a nawet do członków ich rodzin. Osoby korzystające z takiej pomocy powinny mieć zapewnioną dyskrecję i poczucie bezpieczeństwa.

Ta pomoc jest w ramach takiego punktu informacyjno-konsultacyjnego. Mamy panią psycholog spoza uczelni, aby dać taki komfort bezpieczeństwa, poufności, intymności. (...) wyodrębniliśmy panią psycholog, która nie jest związana zupełnie z naszą uczelnią i to ona prowadzi takie konsultacje. Poprzez formularz zgłoszeniowy osoby zgłaszają się do pani psycholog. To jest też poza mną. To nie przechodzi przez biuro tylko bezpośrednio idzie do pani psycholog, aby też nie wiedzieć, kto z tej pomocy korzysta, bo mnie to nie jest potrzebne, a te osoby czują się też wtedy bardziej komfortowo. Na pewno tej pomocy potrzebują i z każdym rokiem, miesiącem tych porad przybywa. Ta pomoc jest skierowana nie tylko na osoby niepełnosprawne, ale też na wszystkich studentów, do tego pracowników i rodzinę.” [IDI, BON]

Głównym problemem, z którym zmagają się osoby chorujące psychicznie w kontekście edukacji na poziomie wyższym są przerwy w nauce spowodowane nagłym pogorszeniem stanu zdrowia. Niektóre uczelnie przyjmują zatem zupełnie inne standardy długości realizowania programu studiów z góry akceptując, że przejście przez cały proces edukacji akademickiej zajmuje takim osobom więcej czasu niż studentom sprawnym.

Myśmy przyjęli taką zasadę, jak na Uniwersytecie Cambridge, że osoba niepełnosprawna, jak kończy studia z opóźnieniem dwuletnim, to znaczy, że skończyła w terminie. A szczególnie osoby z takimi sprawami mentalnymi, psychicznymi. One tylko muszą mieć zrealizowany program uczelni. On ma wszystko zaliczyć, tylko ten jego cykl jest wydłużony. [IDI, BON]

W trakcie prowadzonych przez Rzecznika badań przedstawiciele środowiska akademickiego wskazywali, że liczba studentów chorujących psychicznie stale ro-

śnie, a w konsekwencji rodzą się pytania, których źródłem są stereotypy na temat niepełnosprawności psychicznej. Problem ten dotyczy w szczególności uczelni i kierunków technicznych, na których studenci mają do czynienia z różnymi substancjami, odczynnikami chemicznymi nierzadko szkodliwymi lub groźnymi dla otoczenia. **Niektórzy pracownicy uczelni prezentują postawę wycofaną wyrażającą obawę przed nieprzewidzianymi i niekontrolowanymi zachowaniami studentów chorujących psychicznie**, które mogą zaszkodzić im samym lub innym studentom bądź prowadzącym zajęcia. Osoby te oczekiwałyby, że studenci chorujący psychicznie będą zobowiązane do przedłożenia zaświadczenia lekarskiego dopuszczającego do studiowania na danym kierunku.

Tymczasem należy zwrócić uwagę, że zagrożenie na zajęciach z niebezpiecznymi substancjami może spowodować każdy student, niezależnie od aktualnego stanu zdrowia. Potencjalne zagrożenie może spowodować student zdrowy będący pod wpływem substancji psychoaktywnych lub student cierpiący na epilepsję. Rozwiązaniem jest zatem przyjęcie ogólnych zasad postępowania w sytuacji niestandardowych i trudnych do przewidzenia, które mogą zagrażać bezpieczeństwu na uczelni, bez stygmatyzacji określonej grupy studentów.

VI. Działalność biur ds. osób niepełnosprawnych

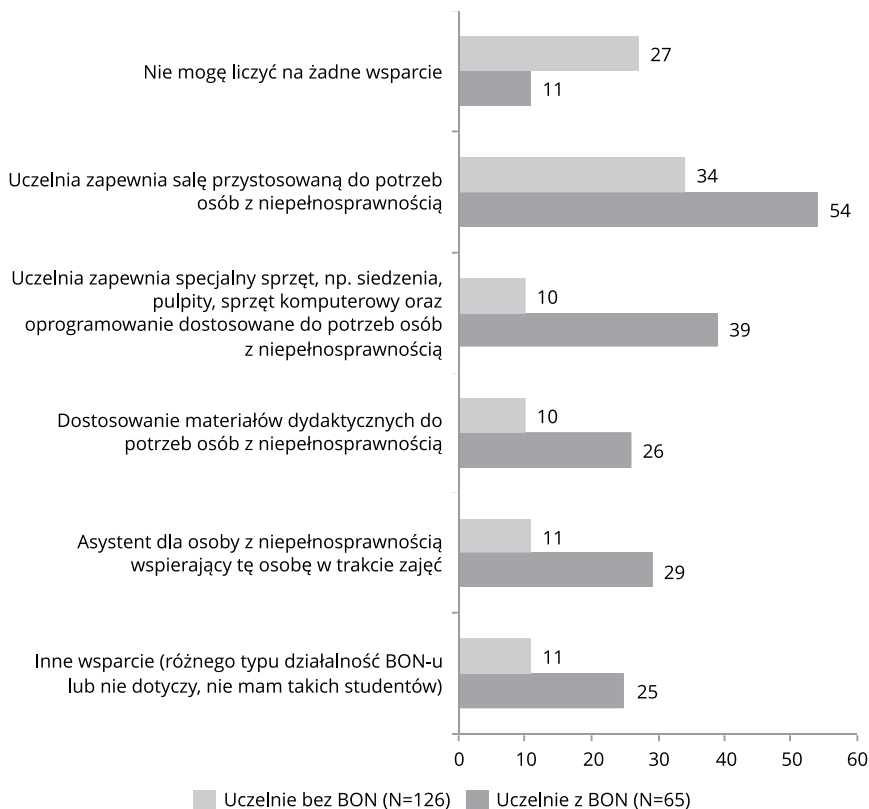
Biura ds. osób niepełnosprawnych (BON) są jednostkami uczelni wyższych wyspecjalizowanymi we wsparciu studentów z niepełnosprawnościami. Ich utworzenie nie jest obowiązkowe, jednak **badania przeprowadzone przez Rzecznika Praw Obywatelskich potwierdzają, że poziom wsparcia oferowanego studentom z niepełnosprawnościami jest znacząco wyższy na tych uczelniach, które powołały BON.**

Po pierwsze, wykładowcy i nauczyciele akademicki zatrudnieni na uczelniach, w których działają Biura ds. osób niepełnosprawnych znacznie częściej niż pozostali są informowani o specjalnych potrzebach osób z niepełnosprawnościami oraz dowiadują się o obecności takich studentów na zajęciach z pewnym wyprzedzeniem. Pozwala to na lepsze i szybsze dostosowanie formy prowadzonych zajęć do indywidualnych potrzeb studenta, a także minimalizuje potencjalne sytuacje konfliktowe.

Po drugie, **działania pracowników BON zapewniają lepsze i skuteczne wsparcie nauczycieli akademickich** w procesie dostosowania form nauczania do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Wskazują na to poniższe wyniki badania.

Każdy rodzaj wsparcia jest istotnie częściej wskazywany przez wykładowców z uczelni, na których funkcjonują BON-y. Szczególnie duża różnica dotyczy zapewnienia specjalnego sprzętu dostosowanego do potrzeb studentów z niepełnosprawnościami. Wsparcie na tych uczelniach jest ponadto bardziej zróżnicowane i pełniejsze. Wykładowcy z uczelni, na których nie działają BON-y albo nie mogą liczyć na żadne wsparcie albo co najwyżej na podstawowe udogodnienia dotyczące dostosowania sal wykładowych do potrzeb osób poruszających się na wózkach.

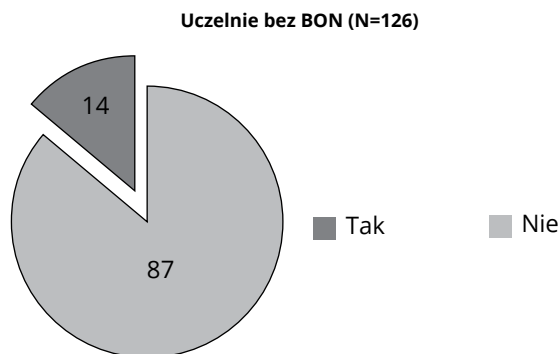
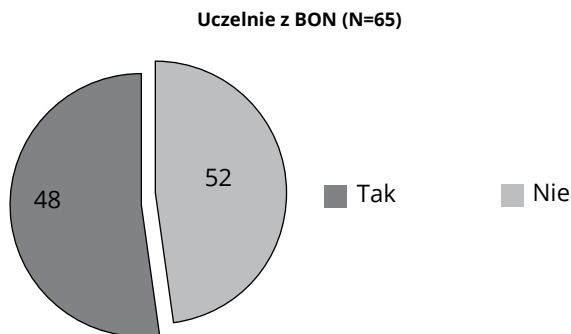
Rodzaj wsparcia w prowadzeniu zajęć ze studentami z niepełnością, na jakie może liczyć wykładowca ze strony uczelni (próba wykładowców)

Podobnie wyraziste jest zróżnicowanie uczelni ze względu na wiedzę wykładowców na temat istnienia na uczelni regulacji dotyczących dostosowania formy egzaminu do potrzeb osób z niepełnościami (inna forma egzaminu, możliwość korzystania z urządzeń elektronicznych wspierających osoby z niepełnościami). **Zdecydowana większość wykładowców z uczelni, gdzie nie funkcjonują biura ds. osób niepełnosprawnych wskazuje, że ich uczelnia nie opracowała takich zasad lub zasady te nie są im znane.** Istnienia odpowiednich regulacji jest świadoma połowa wykładowców zatrudnionych na uczelniach, które powołały BON.

Świadomość istnienia na uczelni regulacji dotyczących dostosowania formy egzaminu do potrzeb osób z niepełnosprawnościami

(próba wykładowców)

Wśród istniejących biur ds. osób niepełnosprawnych istnieją natomiast różnice w zakresie koncepcji, czy też filozofii ich działalności. **Pierwsze z tych podejść można określić mianem reaktywnego.** Charakteryzuje je reagowanie na pojawiające się problemy, a nie ich wyprzedzanie. Przyjętą w tej koncepcji zasadą jest podążanie za studentem z niepełnosprawnością, identyfikowanie jego potrzeb i ich zaspokajanie poprzez odpowiednie zakupy, inwestycje, adaptacje pomieszczeń lub inne działania. Jednym z motywów takiego postępowania są niekiedy złe doświadczenia z przeszłości dotyczące np. nietrafionych zakupów.

Nakłaniam Biuro i taka jest nasza polityka, że nie wyprzedzamy do przodu, ale staramy się bardzo szybko reagować na potrzeby konkretnego studenta czy grupy tych studentów, którzy przyszli. [IDI, BON]

Jeżeli student bierze udział w rekrutacji i daje nam sygnał, że jest osobą poruszającą się na wózku i że chciałby studiować na danym kierunku, sprawdzamy razem z tą osobą możliwości budynku, nasze możliwości, jeśli chodzi o dostosowanie. Oczywiście nie mówimy tutaj o windach, bo tego nie jesteśmy w stanie zrobić od lipca do października, chociażby ze względów finansowych. Ale jeżeli są takie rzeczy, które możemy zrobić od ręki, przebudowa łazienek czy budowa podjazdu do budynku, poręcze wewnątrz budynku, to to robimy (...) Staramy się też informować kandydatów na studia, aby wybierając kierunek studiów sprawdzili, jak wygląda ten budynek i czy są w stanie pokonać te bariery i w jakim stopniu byli w stanie pomóc z dostosowaniem tego budynku konkretnego. [IDI, BON]

Drugie podejście – wspierane przez Rzecznika Praw Obywatelskich, jest przeciwieństwem opisanej wyżej strategii i zakłada, że dostosowywanie uczelni (jej oferty, infrastruktury, itp.) do potrzeb osób z niepełnosprawnościami jest warunkiem realizacji zasady równego traktowania. W tym ujęciu działania podejmowane są w sposób z góry zaplanowany. Sukcesywnie dokonuje się kolejnych inwestycji, które są niezbędne i potrzebne dla zlikwidowania barier w dostępie osób z niepełnosprawnościami do edukacji akademickiej. Podejście to nie wyklucza oczywiście reagowania na specyficzne potrzeby konkretnych studentów z niepełnosprawnościami studiujących na kolejnych rocznikach akademickich, ale nie to wyznacza rytm pracy BON.

To nie jest bezpośredni serwis dla studentów. To jest jakby działalność systemowa, że my systematycznie usuwamy bariery, a oprócz tego usuwamy je interwencyjnie (...) Na początku mieliśmy taką trudność, że ludzie nam mówili, a po co wy w ogóle chcecie zaadaptować budynek, skoro tutaj nikogo nie ma. I myśmy wtedy mówili, że jak się go nie zaadaptuje, to tu nikogo nie będzie. [IDI, BON]

VII. Dobre praktyki

W trakcie prowadzonych przez Rzecznika Praw Obywatelskich badań zidentyfikowano **szereg praktyk szkół wyższych, które wykraczają poza podstawowe zadania uczelni i przyczyniają się do wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami**. Poniższe przykłady nie mają charakteru wyczerpującego, stanowią jedynie uzupełnienie tych działań, które zostały już opisane w poprzednich rozdziałach raportu. Należy mieć na uwadze, że studenci z niepełnosprawnościami nie wybierają uczelni i kierunku studiów na podstawie istniejących w danej szkole udogodnień. Co do zasady przy wyborze ścieżki edukacyjnej kierują się takimi samymi kryteriami jak studenci sprawni. Prowadzi to do wniosku, że wszystkie uczelnie powinny być w podobnym stopniu przygotowane na przyjęcie studentów z niepełnosprawnościami i zapewnienie im możliwości nauki na zasadzie równości z innymi osobami. Przyjęcie i upowszechnienie dobrych praktyk może być ważnym krokiem w tym kierunku.

1. Wyspecjalizowane jednostki ds. studentów z niepełnosprawnościami

Pierwszą i podstawową dobrą praktyką w obszarze wsparcia studentów z niepełnosprawnościami jest powołanie wyspecjalizowanej jednostki uczelnianej, zazwyczaj pod postacią biur ds. osób niepełnosprawnych. Obowiązek utworzenia takiej jednostki nie wynika z żadnych obowiązujących przepisów prawa. Rozwiązanie to jest jednak powszechne i popularne w szczególności w dużych ośrodkach akademickich. Mniejsze uczelnie, zwłaszcza te o wąskim profilu kształcenia, rzadko decydują się na wyznaczenie choćby jednoosobowego stanowiska ds. osób z niepełnosprawnościami zastępując się brakiem takich studentów na uczelni. Warto zatem przypomnieć, że z dostępnych danych wynika, że studenci z niepełnosprawnościami są obecni na każdym kierunku studiów na olbrzymiej większości uczelni. Wyznaczenie osoby lub jednostki organizacyjnej, która odpowiadałaby za wsparcie takich osób w procesie kształcenia przyczynia się zatem do realizacji polityki równych szans.

W praktyce model organizacyjny takiej jednostki opiera się najczęściej na specjalistach, przygotowanych do pracy z osobami o różnych typach niepełnosprawności. Istotne jest także, aby biuro ds. osób niepełnosprawnych cieszyło się autorytetem w tak zhierarchizowanym otoczeniu, jakim są uczelnie wyższe. Doświadczenia najbardziej efektywnych biur wskazują, że można to osiągnąć na trzy sposoby:

- poprzez osobę kierownika biura i jego osobistą wysoką pozycję naukową i formalną w strukturze uczelni;
- poprzez ulokowanie biura jako jednostki organizacyjnej podlegającej bezpośrednio rektorowi;
- poprzez nadanie szerokich kompetencji wykraczających poza bieżące wspieranie studentów z niepełnosprawnościami – np. obowiązek konsultowania z pracownikami BON każdej nowej inwestycji na terenie uczelni.

Skuteczne biura ds. osób niepełnosprawnych powinny być jednocześnie jednostkami proaktywnymi, kształtującymi otoczenie architektoniczne i społeczne na uczelni tak, aby stwarzać studentom z niepełnosprawnościami warunki do realizacji prawa do nauki na zasadzie równości z innymi osobami.

2. Zrzeszenia studentów z niepełnosprawnościami oraz ich reprezentacja w organach wybieralnych

Niewątpliwie dobrą praktyką jest także powoływanie stowarzyszeń studentów z niepełnosprawnościami lub jakichkolwiek innych form organizacyjnych zrzeszających studentów o specjalnych potrzebach. Pozwala to na formułowanie stanowisk, a w konsekwencji realizację potrzeb tej grupy osób oraz ułatwia dostęp do różnych ciał wybieralnych uczelni (samorząd, senat lub rady wydziału). Należy zwrócić uwagę, że zgodnie z postanowieniami Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych w toku podejmowania decyzji w zakresie spraw dotyczących osób z niepełnosprawnościami instytucje publiczne (lub realizujące zadania publiczne) powinny ściśle konsultować się z osobami z niepełnosprawnościami, a także angażować je w te procesy bezpośrednio lub za pośrednictwem reprezentujących je organizacji. Z badań przeprowadzonych przez Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że zaangażowanie studentów z niepełnosprawnościami w prace samorządów studenckich jest niewielkie, a uczelnie wyższe nie podejmują żadnych działań w celu aktywizacji tej grupy osób.

Jednoczesne istnienie biur ds. osób z niepełnosprawnościami i zrzeszeń studentów niepełnosprawnych pozwala na podejmowanie wspólnych działań promu-

jących uczelnię i poszczególne kierunki w środowisku osób z niepełnosprawnościami. Przykładowo na jednej z uczelni wspólne inicjatywy tych podmiotów obejmują m.in. wizyty studentów w szkołach średnich, w których uczą się osoby z niepełnosprawnościami i motywowanie ich do podejmowania studiów wyższych.

3. Porozumienia międzyuczelniane

Dobre praktyki obejmują również różnego typu porozumienia międzyuczelniane, z których warto wymienić tworzenie wspólnej bazy książek i podręczników zdigitalizowanych dostępnych dla studentów niewidomych i słabowidzących. Pozwala to uniknąć dublowania tych samych działań przez różne uczelnie i sprzyja racjonalnemu wydatkowaniu środków finansowych. Takie porozumienie funkcjonuje m.in. pomiędzy kilkoma uczelniami warszawskimi, w tym Uniwersytetem Warszawskim i jego Biblioteką Cyfrową.

Współpraca pomiędzy uczelniami wpływa także na likwidowanie innych barier. Wspólnie organizowane są niektóre zajęcia wychowania fizycznego, co zwłaszcza mniejszym uczelniom pomaga w zapewnieniu atrakcyjnej oferty dla studentów z niepełnosprawnościami (np. międzyuczelniane drużyny koszykówki na wózkach). Uczelnie wspierają się wzajemnie w zakresie miejsc w akademikach dostosowanych do potrzeb tej grupy studentów. Wspólnie reprezentują też ich interesy przed władzami miasta. Lokalne porozumienia zawiązywane są niekiedy wokół wymiany usług. Przykładowo uczelnia dysponująca rozbudowaną pracownią tyfloinformatyczną może świadczyć usługi innym uczelniom, które nie muszą w ten sposób ponosić wysokich kosztów inwestycyjnych na stworzenie własnych pracowni. Ma to walor zarówno ekonomiczny, jak i społeczny. W zgodnej ocenie większości pracowników biur ds. osób niepełnosprawnych sama wymiana doświadczeń jest korzystna i inspirująca.

4. Współpraca z organizacjami pozarządowymi

Niektóre uczelnie wyższe zlecają realizację części zadań fundacjom lub stowarzyszeniom specjalizującym się w problematyce osób z niepełnosprawnościami. W ramach tych działań zapewniane są m.in. zajęcia z wychowania fizycznego, zajęcia językowe, czy też doradztwo zawodowe, które ma szczególne znaczenie w kontekście specjalnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami i ich aktywizacji na rynku pracy. Dzięki takiej współpracy uczelnie mają możliwość skorzystania z bogatego doświadczenia oraz specjalistów zatrudnionych w organizacjach pozarządowych, a tym samym podwyższenia jakości usług na rzecz studentów z niepełnosprawnościami.

5. Certyfikacja

Inną dobrą praktyką są wewnętrzne programy certyfikowania jednostek naukowych jako miejsc przyjaznych studentom z niepełnosprawnościami. Warunkiem uzyskania certyfikatu może być przykładowo zniesienie barier architektonicznych i komunikacyjnych, przeszkolenie kadry naukowej i administracyjnej z zasad współpracy ze studentami z niepełnosprawnościami, czy też wyznaczenie pracownika odpowiedzialnego za wsparcie tej grupy studentów na konkretnym wydziale.

6. Szkolenia kadry akademickiej

Ważną inicjatywą są też szkolenia dla pracowników akademickich dotyczące specyfiki pracy ze studentami z niepełnosprawnościami. Bariera mentalna ale także niewielka wiedza na temat potrzeb i możliwości tej grupy osób są jednymi z największych przeszkód w procesie ich edukacji. Szkolenia takie skupiają się na specyfice poszczególnych rodzajów niepełnosprawności, kłopotach z jakimi borykają się studenci, ich potrzebach i problemach. Pozwala to uzmysłowić wykładowcom, jakie zachowania i formy materiałów dydaktycznych są nieprzyjazne, a jakie dostosowane do potrzeb poszczególnych grup studentów.

Niektóre uczelnie wdrożyły system obowiązkowych szkoleń obejmujący wszystkich pracowników każdego szczebla oraz stanowiska – od rektora po pracowników administracyjnych. Po przeszkoleniu 100% kadry obecnie szkolenia takie organizowane są w cyklu rocznym dla nowozatrudnianych pracowników.

Szkolenia dla kadry akademickiej mogą mieć postać ogólnego omówienia problematyki niepełnosprawności, ale mogą także dotyczyć kwestii szczegółowych, np.:

- skupiać się na wybranym typie niepełnosprawności, jak np. program szkoleniowy (Międzyuczelniane Centrum Wsparcia Psychologicznego) wdrażany przez jedną z uczelni krakowskich na temat chorób psychicznych – szkolenia obejmują zarówno wykładowców, jak i studentów;
- mieć postać tematyczną – skierowaną do określonej grupy pracowników uczelni, jak np. szkolenia praktyczne dla osób z działów inwestycji i remontów uwrażliwiające ich na problemy, z którymi spotykają się studenci z niepełnosprawnościami na uczelniach.

Nie można jednak zapominać o konieczności objęcia szkoleniami pracowników niedydaktycznych, zwłaszcza pracowników dziekanatów i innych biur mających bezpośredni kontakt ze studentami – często są oni pierwszym źródłem wiedzy o procedurach i możliwościach uzyskania wsparcia na uczelni.

VIII. Wnioski i zalecenia

Z przytoczonych we wprowadzeniu do niniejszego raportu danych GUS wynika, że jedynie 9,1 procenta osób z niepełnosprawnościami osiąga wykształcenie wyższe. Wśród osób sprawnych odsetek ten wynosi 25,8. Niewielka liczba osób z niepełnosprawnościami, które ukończyły studia wyższe zależy od wielu czynników, w tym od jakości edukacji na poziomie podstawowym i średnim. Te same dane wskazują jednak, że liczba studentów z niepełnosprawnościami stale rośnie i w przeciągu ostatnich siedmiu lat zwiększyła się o około jedną czwartą. Ten pozytywny trend jest wpierany przez zaangażowanie licznych pracowników uczelni wyższych, którzy dokładają starań w celu stworzenia osobom z niepełnosprawnościami warunków do nauki na zasadzie równości z innymi osobami. Badania Rzecznika Praw Obywatelskich potwierdziły, że niektóre ośrodki akademickie w Polsce reprezentują najwyższy możliwy standard w zakresie wsparcia tej grupy studentów. Jednocześnie do Rzecznika wciąż napływają sygnały o przypadkach bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji studentów ze względu na ich niepełnosprawność.

Te doświadczenia, a także wyniki przeprowadzonych przez Rzecznika badań wskazują, że dla urzeczywistnienia prawa studentów z niepełnosprawnościami do edukacji bez dyskryminacji i na zasadzie równych szans niezbędne są zarówno zmiany o charakterze legislacyjnym, jak i zmiany w praktyce funkcjonowania niektórych uczelni wyższych.

1. Stereotypowe postrzeganie niepełnosprawności i niska wiedza na temat potrzeb studentów z niepełnosprawnościami

Przeprowadzone przez Rzecznika Praw Obywatelskich badania wskazują, że studenci sprawni oraz nauczyciele akademicy postrzegają niepełnosprawność przede wszystkim jako dysfunkcję lub barierę, a osoba z niepełnosprawnością kojarzona jest niemal wyłącznie z osobą poruszającą się na wózku. Wiedza o realnych problemach i potrzebach studentów z niepełnosprawnościami zastępowana jest więc przez stereotypowe postrzeganie samego zjawiska niepełnosprawności, co rodzi szereg barier o charakterze mentalnym, a w skrajnych przypadkach skutkuje izolacją tej grupy studentów. Takie nastawienie społeczności akademickiej może

utrudniać lub wręcz uniemożliwiać ukończenie edukacji i zdobycie wykształcenia wyższego.

Zalecenia:

- Wskazane jest utworzenie wyspecjalizowanej jednostki organizacyjnej do spraw studentów z niepełnosprawnościami (biuro ds. osób niepełnosprawnych) lub – w przypadku małych ośrodków akademickich, powołanie pełnomocnika rektora, który odpowiadałby za stworzenie tej grupie studentów warunków do nauki na zasadzie równości z innymi osobami.
- Niezbędne jest prowadzenie kompleksowych i cyklicznych szkoleń kadry akademickiej wszystkich szczebli, a także pracowników administracyjnych uczelni w zakresie specjalnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami.
- Należy stworzyć studentom z niepełnosprawnościami warunki do uczestnictwa w pracach organów wybieralnych uczelni (np. samorząd studencki, senat lub rady wydziału) poprzez wspieranie stowarzyszeń i innych organizacji zrzeszających osoby z niepełnosprawnościami lub aktywizację tej grupy studentów.

2. Niedostępność niektórych uczelni lub kierunków dla osób z niepełnosprawnościami

Najpoważniejszym problemem zidentyfikowanym, w toku realizacji zadań przez Rzecznika Praw Obywatelskich jest wykluczanie osób z niepełnosprawnościami z grona potencjalnych studentów niektórych uczelni wyższych. Zjawisko to, o różnym stopniu nasilenia, występuje najczęściej na uczelniach lub kierunkach specjalistycznych o wąskim profilu kształcenia. Mając powyższe na uwadze należy podkreślić, że ewentualne ograniczenia w zakresie dostępu do edukacji akademickiej muszą każdorazowo opierać się na obiektywnych i racjonalnych przesłankach oraz odnosić się do indywidualnych osób, nie zaś do grupy osób z niepełnosprawnością jako ogółu. Brak jest podstaw do arbitralnego wykluczania osób z niepełnosprawnościami z grona studentów wyłącznie na podstawie wewnętrznych regulacji uczelni.

Zalecenia:

- Władze szkół wyższych powinny przeprowadzić całościowy audyt obejmujący wewnętrzne procedury i stosowane na danej uczelni praktyki pod kątem ewentualnych barier w procesie rekrutacji i pobierania nauki przez osoby z niepełnosprawnościami. Dyskryminujące regulacje powinny zostać zastąpione przez

elastyczne przepisy pozwalające na indywidualną ocenę możliwości danego studenta wraz z określeniem zakresu niezbędnego mu wsparcia.

- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, wykonując nadzór nad uczelniami wyższymi powinno zwrócić szczególną uwagę na regulacje lub praktyki, które mogą dyskryminować studentów z niepełnosprawnościami.

3. Niedostępność niektórych zajęć dla osób z niepełnosprawnościami

Osoby z niepełnosprawnościami napotykają także na ograniczenia w zakresie możliwości uczestniczenia w wybranych zajęciach lub programach oferowanych studentom. Powtarzającym się problemem jest udział w zajęciach wychowania fizycznego. Z jednej strony sami studenci z niepełnosprawnościami starają się o zwolnienie z zajęć, z drugiej uczelnie wyższe – z braku dostosowanej oferty proponują formy zastępcze daleko odbiegające od celów, którym powinny służyć zajęcia wychowania fizycznego. Należy mieć na uwadze, że z wyjątkiem przypadków szczególnych, osoby z niepełnosprawnościami mogą i powinny uczestniczyć w dostosowanych zajęciach sportowych. O ile program studiów przewiduje taką formę zajęć brak jest podstaw, żeby ograniczać ich dostępność z uwagi na niepełnosprawność studentów.

Zalecenia:

- Władze uczelni wyższych powinny dołożyć starań w celu zapewnienia studentom z niepełnosprawnościami oferty dostosowanych do ich potrzeb zajęć sportowych. W przypadku ograniczonych środków finansowych lub niewielkiej liczby studentów z niepełnosprawnościami warto rozważyć organizację zajęć wychowania fizycznego w porozumieniu lub we współpracy z inną uczelnią wyższą.
- Należy ograniczać praktykę zwalniania studentów z niepełnosprawnościami z obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego. Z wyjątkiem sytuacji szczególnych lub wyraźnego zalecenia lekarskiego sytuacja taka może oznaczać obniżenie wymagań stawianych studentom z niepełnosprawnościami, co jest zaprzeczeniem zasady równego traktowania.

4. Brak właściwej współpracy pomiędzy Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego a uczelniami wyższymi

Zarówno szkoły publiczne, jak i niepubliczne otrzymują dotację z budżetu państwa w celu stwarzania osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału

łu w procesie kształcenia i w badaniach naukowych. Nie istnieją jednak żadne szczególne wytyczne, które w jasny sposób określałyby zasady gospodarowania tymi środkami, co stawia uczelnie wyższe w sytuacji dużej niepewności. Ponadto realne koszty wsparcia studentów z niepełnosprawnościami ponoszone przez uczelnie wyższe znacznie przekraczają kwoty przyznane w ramach dotacji. W Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego nie istnieje żadna komórka organizacyjna lub osoba, której głównym zakresem działania i odpowiedzialności byłaby problematyka studentów z niepełnosprawnościami. W efekcie uczelnie wyższe nie otrzymują ze strony ministerstwa odpowiedniego wsparcia a odpowiedzialność za podejmowane decyzje rozmywa się.

Zalecenia:

- Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego powinien stworzyć otwarty katalog dopuszczalnych form wsparcia, które mogą być finansowane z dotacji celowej. Takie wytyczne powinny być możliwie elastyczne, pozwalając na wydatkowanie pieniędzy zgodnie z potrzebami wynikającymi z różnych rodzajów niepełnosprawności, a zwłaszcza przypadków niepełnosprawności sprzężonej.
- W Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego należy powołać jednostkę organizacyjną lub wyznaczyć osobę, do której zadań należałoby koordynowanie działań na rzecz studentów z niepełnosprawnościami.

5. Uzależnianie decyzji o przyznaniu wsparcia od posiadania aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności

Niektóre uczelnie wyższe uzależniają decyzję o przyznaniu wsparcia od okazania przez studenta aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności. Należy w sposób wyraźny zaznaczyć, że praktyka ta nie znajduje uzasadnienia w obowiązujących przepisach prawa. Uczelnie są zobowiązane do weryfikowania celowości udzielania pomocy konkretnym studentom, jednak w tym celu wystarczające są inne wiarygodne źródła, które mogą potwierdzić istnienie niepełnosprawności, jeśli nie jest ona widoczna i oczywista (np. w drodze opinii lekarskiej). Taka interpretacja jest także zgodna z przepisami Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, która prawo do nauki przyznaje wszystkim osobom z niepełnosprawnościami bez względu na ich status prawny.

Zalecenia:

- Uczelnie wyższe powinny dokonać przeglądu wewnętrznych procedur i wyeliminować praktykę uzależniania decyzji o przyznaniu wsparcia od posiadania przez studenta aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności.

6. Brak systemowego wsparcia osób z niepełnosprawnościami w kształceniu ustawicznym

W chwili obecnej poza systemem wsparcia pozostają studenci z niepełnosprawnościami podejmujący studia podyplomowe. Obowiązujące przepisy prawa nie obligują bowiem uczelni wyższych do podjęcia działań ułatwiających dostęp do edukacji tej grupie studentów. Stanowi to naruszenie przepisów Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, która zobowiązuje państwa-strony do zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami racjonalnych usprawnień także w kształceniu ustawicznym.

Zalecenia:

- Niezbędna jest taka nowelizacja ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, która zobowiązywałaby uczelnie wyższe do wspierania osób z niepełnosprawnościami także w kształceniu ustawicznym. Zmianie tej powinno towarzyszyć rozszerzenie zakresu dotacji celowej z budżetu państwa na stwarzanie osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia.

7. Ograniczenia w dostępie do stypendium specjalnego

Studentowi z niepełnosprawnością, który po ukończeniu jednego kierunku studiów kontynuuje naukę na drugim kierunku, nie przysługuje żadna pomoc materialna w tym w postaci stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych. Regulacja ta nie uwzględnia przypadków powstania niepełnosprawności w trakcie albo po ukończeniu studiów. Studentom w takiej sytuacji nie przysługuje stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych, nawet jeśli nie byli do niego uprawnieni na pierwszym kierunku studiów.

Zalecenia:

- Konieczna jest taka nowelizacja ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, która umożliwiłaby studentom z niepełnosprawnościami pobieranie stypendium specjalnego na drugim kierunku studiów, jeśli nie byli do niego uprawnieni w trakcie realizacji pierwszego kierunku.

8. Ochrona danych wrażliwych

Dane o stanie zdrowia (w tym o niepełnosprawności) są szczególnie chronione, a ich pozyskiwanie i przetwarzanie jest ustawowo ograniczone. Interpretacja

tych regulacji stosowana przez niektóre uczelnie wyższe powoduje jednak paraliż w zakresie współpracy ze studentami z niepełnosprawnościami, bowiem dane na ich temat nie są gromadzone ani przekazywane właściwym jednostkom uczelni. Należy zatem podkreślić, że przetwarzanie danych wrażliwych jest dopuszczalne m.in. w przypadku, gdy osoba, której dane dotyczą wyrazi na to zgodę na piśmie. Z punktu widzenia przepisów prawa nie ma więc przeszkód, żeby formularze rekrutacyjne zawierały pytanie o niepełnosprawność kandydatów, jeśli jednocześnie osoby te z własnej woli wyrażą pisemną zgodę na przetwarzanie takich danych. Rzecz jasna udzielenie odpowiedzi na tak postawione pytanie musi pozostać dobrowolne. Informacje o stanie zdrowia pozostają pod ochroną prawną, a osoba z niepełnosprawnością ma prawo zachować je dla siebie, zwłaszcza jeśli nie oczekuje pomocy ze strony uczelni.

Zalecenia:

- Uczelnie wyższe powinny dokonać przeglądu wewnętrznych procedur i usprawnić proces docierania z informacją oraz niezbędnym wsparciem do studentów z niepełnosprawnościami. Procedury te powinny szanować prawo osób z niepełnosprawnościami do prywatności i nie mogą wymuszać ujawnienia informacji o stanie zdrowia.

9. Dostosowanie materiałów dydaktycznych i ochrona praw autorskich

Problemy rodzi także wykładnia przepisów ustawy o prawie autorskim. Niektóre uczelnie przyjmują, że ochrona praw twórców uniemożliwia dokonanie adaptacji podręczników i materiałów dydaktycznych do specjalnych potrzeb studentów z niepełnosprawnościami. Również w tym przypadku interpretacja obowiązujących przepisów jest niewłaściwa. Ustawa o prawie autorskim dopuszcza korzystanie z rozpowszechnionych utworów, jeśli służy to bezpośrednio osobom z niepełnosprawnościami, ma niezarobkowy charakter, a korzystanie jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury niepełnosprawności. Korzystanie z podręcznika lub innej pomocy dydaktycznej, może zatem odbywać się w formie zaadaptowanej dla studentów z niepełnosprawnościami, bez naruszania praw autorskich twórcy.

Zalecenia:

- Uczelnie wyższe powinny dokonać przeglądu wewnętrznych procedur pod kątem nadużywania ochrony wynikającej z ustawy o prawie autorskim, a w konsekwencji ograniczania praw osób z niepełnosprawnościami do nauki.

- W przypadku ograniczonych środków finansowych lub niewielkiej liczby studentów z niepełnosprawnościami warto rozważyć współpracę z innymi ośrodkami akademickimi w zakresie adaptacji podręczników i materiałów dydaktycznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

10. Bariery architektoniczne i komunikacyjne

Pomimo istnienia różnych rozwiązań i przedsięwzięć, a także regulacji prawnych, osoby z niepełnosprawnościami w dalszym ciągu napotykać na bariery architektoniczne i komunikacyjne, które mogą znacznie utrudniać lub wręcz uniemożliwiać im realizację prawa do nauki. Uczelnie wyższe nie zawsze wykorzystują potencjał biur ds. osób niepełnosprawnych w procesie projektowania i odbioru inwestycji budowlanych, a w konsekwencji wiele nowowytbudowanych obiektów nie spełnia standardów dostępności. Zaniedbana jest także kwestia dostępności informacji i komunikacji, w tym dostosowania stron internetowych szkół wyższych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Zalecenia:

- Uczelnie wyższe powinny przeprowadzić kompleksowy audyt dostępności infrastruktury, z której korzystają lub mogą korzystać osoby z niepełnosprawnościami. Wyniki audytu powinny zostać wykorzystane w celu przygotowania planu remontów i nowych inwestycji służących zniesieniu barier architektonicznych. Plany te powinny uwzględniać zasady uniwersalnego projektowania.
- Pracownicy biur ds. osób niepełnosprawnych lub inni specjaliści powinni być na stałe zaangażowani w proces projektowania i odbioru nowych inwestycji na terenie uczelni. Każda taka inwestycja powinna uwzględniać specjalne potrzeby osób z niepełnosprawnościami, co powinno przyczynić się do większej dostępności przestrzeni także dla pozostałych studentów oraz pracowników uczelni.
- Uczelnie wyższe powinny przeprowadzić kompleksowy audyt dostępności administrowanych przez nie stron internetowych, a także innych narzędzi informatycznych wykorzystywanych w pracy ze studentami lub pracownikami z niepełnosprawnościami. Wszystkie te narzędzia powinny odpowiadać standardom WCAG 2.0.

11. Transport studentów z niepełnosprawnościami poza terenem uczelni

Nierozwiązanym na wielu uczelniach problemem pozostaje transport studentów z niepełnosprawnościami na trasach wykraczających poza teren uczelni. Zgodnie z interpretacją przepisów dotyczących wydatkowania przywołanych powyżej dotacji celowych, środków tych nie można przeznaczać na usługi wykonywane poza terenem uczelni. W konsekwencji wielu studentów z niepełnosprawnościami w ogóle nie otrzymuje takiego wsparcia.

Zalecenia:

- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego powinno rozważyć zmianę interpretacji przepisów regulujących zasady wydatkowania dotacji z budżetu państwa na wsparcie studentów z niepełnosprawnościami tak, aby możliwe było przeznaczenie tych środków na transport poza terenem uczelni. Zadanie to nie powinno obciążać samorządów, bowiem wielu studentów nie jest zameldowanych na terenie jednostki samorządu terytorialnego, w której siedzibę ma dana uczelnia wyższa.

12. Współpraca z tłumaczami języka migowego

Szereg praktycznych problemów rodzi współpraca z tłumaczami języka migowego. Do najpoważniejszych z nich należą przypadki odmowy wyrażenia zgody na udział tłumacza w trakcie egzaminu osoby głuchej. Należy mieć na uwadze, że dla wielu osób głuchych język polski jest językiem obcym, a ich naturalnym sposobem komunikacji jest polski język migowy (PJM). Z tych powodów odmowa współpracy z tłumaczem języka migowego stanowi przykład dyskryminacji tej grupy studentów i narusza przepisy Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

Zalecenia:

- Uczelnie wyższe powinny dokonać przeglądu wewnętrznych procedur pod kątem ułatwienia współpracy z tłumaczami języka migowego. Treści szkoleń dla kadry akademickiej powinny natomiast obejmować specjalne potrzeby osób głuchych oraz omówienie roli i zasad współpracy z tłumaczami języka migowego.
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego powinno rozważyć zmianę algorytmu naliczania dotacji celowych na wsparcie studentów z niepełnosprawnością tak, aby uwzględnić rzeczywiste koszty ponoszone przez uczelnie wyższe na współpracę z tłumaczami języka migowego.

13. Niedostateczne wsparcie studentów chorujących psychicznie

Studenci z niepełnosprawnościami psychicznymi są najmniej dostrzeganą grupą na uczelniach wyższych, a ich specjalne potrzeby rzadko są uwzględniane w działaniach na rzecz równego dostępu do nauki. W konsekwencji studenci pozbawieni wsparcia często rezygnują z kontynuowania nauki.

Zalecenia:

- Uczelnie wyższe powinny dokonać przeglądu wewnętrznych procedur pod kątem stworzenia osobom chorującym psychicznie warunków do informowania o swojej niepełnosprawności poprzez dochowanie dyskrecji oraz zapewnienie tej grupie studentów właściwej opieki psychologicznej. Regulaminy uczelni powinny ponadto uwzględniać możliwość przerwy w nauce spowodowanej nagłym pogorszeniem stanu zdrowia, a także wznowienia studiów po odzyskaniu sprawności.
- Należy wyeliminować stygmatyzujące praktyki związane z ograniczaniem osobom chorującym psychicznie udziału w niektórych zajęciach.
- Treść szkoleń dla kadry akademickiej powinna uwzględniać specyfikę niepełnosprawności psychicznej oraz omawiać sposób pracy z tą grupą studentów.

KONWENCJA ONZ O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Newsletter

www.rpo.gov.pl

Zapisz się!

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Aleja Solidarności 77, 00-090 Warszawa

tel.: +48 22 55 17 700

PEŁNOMOCNICY TERENOWI RPO:

Pełnomocnik Terenowy RPO w Gdańsku

ul. Chmielna 54/57, 80-748 Gdańsk, tel.: +48 58 76 47 302

Pełnomocnik Terenowy RPO w Katowicach

ul. Jagiellońska 25, 40-032 Katowice, tel.: +48 32 72 86 800

Pełnomocnik Terenowy RPO we Wrocławiu

ul. Wierzbowa 5, 50-056 Wrocław, tel.: +48 71 34 69 115

800 676 676

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

INFOLINIA OBYWATELSKA

połącz się!